

Priručnik Y

Praktični priručnik za
edukatorke i edukatore

Objavljivanje ove publikacije podržala je Ambasada Švajcarske u Bosni i Hercegovini i Austrijska razvojna kooperacija i Oak fondacija. Sadržaj i zaključci ove publikacije ne odražavaju nužno stavove Švajcarske i Austrijske vlade, niti Oak fondacije.

Avgust 2022. godine

Priručnik Y

**Praktični priručnik za
ekukatorke i edukatore**

Impressum

Autori:

Nedim Mičijević, Snaga mladih, Mostar

Aleksandar Slijepčević, Eksterni konsultant za YMI metodologiju, Banja Luka

Recenzenti:

Prof. dr Srđan Dušanić, Filozofski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci

Prof. dr Saša Petković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci i CARE International Balkans (CARE International u Bosni i Hercegovini)

Izdavač:

Head Office CARE Deutschland e.V. in BiH (CARE u Bosni i Hercegovini)

Hasana Kaimije 11

71 000 Sarajevo

Bosna i Hercegovina

www.care-balkan.org

www.youngmeninitiative.net

care@care.ba

Za izdavača:

Mr Sumka Bučan, Regionalna direktorica

Dizajn: SMART Kolektiv

Tiraž: 300 primjeraka

Copyright©2022 CARE International u Bosni i Hercegovini.

Sva prava zadržavaju autori.

Nijedan deo ove publikacije se ne može reprodukovati ili prenositi u bilo kojoj formi ili na bilo koji način, elektronski, mehanički ili drugačije, uključujući (ali ne samo ograničeno na) fotokopiranje, zapisivanje ili korišćenje informacija istraživanja, bez pismene dozvole autora ili vlasnika autorskih prava. Odnos između izdavača i autora regulisan je u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima u Bosni i Hercegovini.

CARE International

U regionu Balkana, CARE International ima preko 25 godina iskustva u implementaciji programa. Tokom ratova i sukoba 90-ih CARE je odgovorio na razaranje, traumatizaciju, raseljavanje i međuetničku mržnju svojim ogromnim humanitarnim i spasilačkim radom širom Balkana. Od 2000. godine, orientacija CARE-a preusmjerena je na razvojni rad, a njen cilj na Balkanu danas je osigurati da se socijalna, ekonomska i politička prava ranjivih i marginalizovanih grupa prepoznaju i ispune, doprinoseći održivom miru u regionu.

Strategija programa CARE-a zasniva se na dva stuba: a) Socijalno-ekonomska inkluzija ranjivih manjina i drugih marginalizovanih grupa doprinoseći jačanju kapaciteta i poboljšanim mogućnostima za njih, omogućavajući im da se integrišu u društvo i dobiju pristup svojim pravima, b) Rodna ravnopravnost ranjivih i marginalizovanih grupa promovisanjem vrijednosti i praksi rodne ravnopravnosti, različitosti i nenasilja, jačanjem kapaciteta lokalnih, nacionalnih i regionalnih aktera za ljudska prava i socijalnu pravdu i stvaranjem mogućnosti za inovacije, učešće, učenje, saradnju i zagovaranje. CARE njeguje partnerstva sa lokalnim sektorom civilnog društva i vladama posvećenim doprinosu pozitivnim programama u društvima.

YMI – Inicijativa mladića

Projekat Inicijativa mladića (YMI) započeo je 2006. godine, a CARE International Balkans i lokalne partnerske organizacije sprovode ga u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Kosovu* i Srbiji. Projekat je nastavak sveobuhvatnih i programskih napora CARE-a za sprečavanje interpersonalnog i rodno zasnovanog nasilja (RZN), kao i za promociju rodne ravnopravnosti u regionu. YMI cilja na mlade kako bi izgradio njihovo znanje i stavove u vezi sa rodnom ravnopravnošću i zdravim životnim stilovima i smanjio sve vrste nasilja. YMI je započeo sa malim kvalitativnim istraživanjem istražujući stavove i ponašanja mladića, a zatim je tokom godina prerastao u sveobuhvatan program sa različitim komponentama namijenjenim mladima, roditeljima, profesorima, prosvjetnim radnicima, studentima, novinarima i drugim važnim zainteresovanim stranama.

Tokom prethodnih godina, aktivnosti YMI-a su se značajno povećale, dostigavši više od 140 različitih gradova/opština i preko 720.000 direktnih učesnika kroz hiljade obrazovnih, zagovaračkih i/ili kampanjskih aktivnosti. Ukupni indirektni i medijski doseg verovatno se mjeri u milionima ljudi.

Obrazovni programi su uvijek bili osnova YMI-jevih napora od samog njegovog nastanka. Sve je počelo sa Programom M (priručnik za rad posebno sa mladićima) zasnovan na Promundovom Programu H i prilagođenom balkanskom kontekstu, oslanjajući se na rezultate kvalitativnih i kvantitativnih istraživanja u zemljama učesnicama. Program Y bio je sljedeći korak, dalja evolucija Programa M, namijenjen mješovitim rodnim grupama, a samim tim i proširivanju na veći broj učenika. Jedan od svježih pristupa i ideja u razvoju programa za mlade bilo je stvaranje Programa Y+, posebno prilagođenog mladima u riziku na Balkanu.

Pored kontinuiranog rada sa mladima, razvijena je, akreditovana i implementirana i obuka za školsko osoblje (tj. profesore, pedagoge, psihologe) širom Balkana, omogućavajući školskom osoblju da sami realizuju radionice i da podrže svoje učenike i vršnjačke edukatore. „Budi muško“ klubovi (BMK) su još jedna specifična snaga programa, jer su to klubovi mladih aktivista sa članovima koji su učenici i vršnjački edukatori uključeni u program. BMK su zasnovani na učešću mladih i njihovom angažovanju i fokusirani su na osmišljavanje, organizovanje i implementaciju različitih javnih akcija u školama i zajednicama, koje dalje šire poruke i vrijednosti programa. Participativni proces je uvijek bio jedna od ključnih karakteristika YMI-a, a mladi su uvijek bili angažovani u razvoju novih programa i kampanja.

* Ovim se ne prejudicira status Kosova i u skladu je sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbjednosti Ujedinjenih nacija i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj Deklaraciji o nezavisnosti. Odnosi se na tekst u cijelini.

Sadržaj

05	Uvod
06	Ključni aspekti učenja u učionici i omladinskoj organizaciji <ul style="list-style-type: none">Nisu dovoljne samo dobre namjereMikro i makro kontekst učenjaDruštvene promjeneDugotrajni cijeloživotni procesHeuristički procesPonašaj se kako pričašISKUSTVENO UČENJEModel iskustvenog učenja
13	Formalno i neformalno obrazovanje <ul style="list-style-type: none">Definicije neformalne edukacijePrimjena Programa Y u svjetlu neformalnog obrazovanjaKriterijumi neformalnog obrazovanja
16	Veštine edukatora i facilitatora <ul style="list-style-type: none">Kako biti uspjesan/na u facilitaciji?
20	Principi rada s mladima
22	Šta mi se to dešava s grupom <ul style="list-style-type: none">1. Formiranje2. Pobuna3. Normiranje4. Učinak5. Poslednja faza
26	Praktični dio: sve što smo prošli, vidjeli i naučili <ul style="list-style-type: none">1. Facilitacija2. Postavka prostora3. Pravilo4. Rad u paru5. Markeri6. Priprema7. Podsetnik8. Upoznavanje9. Favorizacija10. Ko je ko11. Lična odgovornost12. Prilagođenost grupi13. Tehnike kontrole14. Pitanja15. Šta ako...?16. Poverenje17. Lične priče18. Dominantne ličnosti19. Prijateljski pristup20. Ne biti "lažan"21. Provjerene informacije22. Pohvaliti23. Učesnici/ce kreiraju radionicu24. "Iskulirati"25. Diskusija26. Zaključak27. Prethodna radionica28. Reaguj ljudski29. Energija30. Govor31. Stav32. Pokreti33. Pogled34. Trema35. Prenošenje informacija
58	Šta nakon radionica <ul style="list-style-type: none">Zašto su kampanje bitne?
60	Literatura

Uvod

Ideja za kreiranje ovog praktičnog priručnika za edukatore i edukatorice zasnovana je na olakšavanju procesa pripreme i implementacije edukativnih radionica iz Programa Y¹, te razumijevanja zašto se pojedine stvari rade na specifičan i svojstven način, uz pregršt praktičnih savjeta prikupljenih iz više od 15 godina iskustva u implementaciji radionica projektnog osoblja u BiH i zemljama regionala, profesora/ica, pedagoga/ogica, nastavnika/ca i vršnjačkih edukatora/ki².

U prvom dijelu Priručnika nudimo teoretski pregled ključnih aspekata učenja u učionici ili omladinskoj organizaciji gdje se provode edukativne radionice iz Programa Y. Pregled ključnih aspekata ima za cilj produbiti razumijevanje edukatora o faktorima koji utječu na kvalitet samih radionica. U narednim poglavljima smo za edukatore/ke pojasnili termine iskustvenog učenja, formalnog i neformalnog obrazovanja, te karakteristika ovih procesa na kojima su radionice iz Programa Y zasnovane.

Pitanje koje se svima nama pojavi kada prvi put treba da stanemo pred publiku i održimo javni nastup, kakav je jedna radionica, jeste - da li ćemo dovoljno biti dobri i šta sve treba uraditi da bismo uspješno obavili zadatku facilitiranja radionice. Na ovo pitanje smo dali odgovor kroz praktičnu vježbu i pregled vještina facilitatora i principa rada s mladima. Prije nego "uronimo u more" praktičnih savjeta za edukatore i edukatorke, osvrnućemo se na grupne procese koji su sastavni dio rada s grupom i neformalnog obrazovanja, te ponuditi prijedloge šta raditi nakon što se radionica završi kako bi naš rad imao smisla i utjecaja na mlade.

Dio Priručnika na koji smo najponosniji je pregled **35 praktičnih savjeta za pripremu, implementaciju i evaluaciju radionica iz Programa Y**. Ovi savjeti će vas voditi od procesa pripreme, preko rješavanja najčešćih problema i izazova s kojima se možete suočiti na radionici, pa do diskusije i zaključaka koji se izvode na kraju radionice. Za naše edukatorke i edukatore pripremili smo savjete o govoru, prenošenju informacija, stavu, pokretima, pogledu, te o iskustvima povezanih sa tremom.

Priručnik za "Program Y - Mladi" je priručnik za obuku koji ima cilj promociju rodne ravnopravnosti i zdravog načina života kod mladića i djevojaka obrađivanjem nekih od društvenih konstrukcija maskuliniteta i feminiteta kao strategije za izgradnju važnih životnih vještina kod mladića i djevojaka u periodu njihovog prelaska u doba rane zrelosti.

Autori

1. Priručnik za edukatore u srednjim školama i omladinske radnike "Program Y - mladi" je alat koji su iz programa Inicijativa mladića razvili CARE International Balkans i njegovi partneri iz zemalja Zapadnog Balkana, koji se fokusiraju na rješavanje pitanja rodne neravnopravnosti, praksi štetnih po zdravlje i nasilja u svakodnevnom životu mladića i djevojaka od 14 do 19 godina starosti u školama i zajednici. Program možete preuzeti sa <https://beta.youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/Program-Y-BIH.pdf>.

2. Riječi u muškom rodu o specifičnim zanimanjima odnose se ravnopravno i na muški i na ženski rod (prim.aut.).

Ključni aspekti učenja u učionici i omladinskoj organizaciji

U ovom dijelu Priručnika ćemo obratiti pažnju na neke od ključnih aspekata koji su bitni da se zadovolje, kako bi proces učenja zasnovan na radionicama iz naših programa imao smisla. S obzirom da se u nekim lokalnim zajednicama radionice implementiraju u školskim učionicama, a u nekim kao dio aktivnosti organizacije, tj. u okruženju omladinske organizacije – prilagodili smo ključne aspekte i primjere unutar njih za oba scenarija. Aspekti učenja koji su pobrojani i objašnjeni ispod, zasnovani su i na više od 15 godina iskustva našeg osoblja širom regiona, te na preporukama ključnih aspekata učenja mladih Omladinskog partnerstva Evropske unije i Vijeća Evrope (Georgescu, 2018).

Nisu dovoljne samo dobre namjere

Iako krećemo u proces rada o temama prevencije nasilja, razgovora o rodnim ulogama, seksualno-reproducivnom zdravlju i zloupotrebi psihoaktivnih supstanci, s dobrom namjerom to nužno ne mora značiti da ćemo ispravno uraditi stvari. Pogotovo ukoliko naš pristup doprinese utvrđivanju već postojećih stereotipa, nejednakosti polova i tabuizaciji tema, kao što je seksualno-reproducativno zdravlje.

Kako bismo doprinijeli stvarnoj promjeni stavova i mišljenja, edukativne radionice ne smiju biti mjesto na kojem utvrđujemo postojeće stavove o tome da su muškarci i žene nejednaki i da je to prirodno stanje stvari, da je ženi mjesto u kuhinji, a muškarcu van kuhinje, da se o seksualno-reproducativnom zdravlju ne razgovara zbog toga što će razgovor o ovoj temi doprinijeti poticanju mladih da što prije uđu u prve odnose s partnerom/icom, itd.

Naš rad u učionici ili omladinskom klubu treba stvoriti sigurno okruženje tokom radionica, okruženje koje će dozvoliti mladim ljudima da preispituju postojeće stavove, sagledaju stvari „izvan kutije“, analiziraju provjerene činjenice i na osnovu tog procesa kreiraju vlastita uvjerenja i stavove.

Stvaranje sigurnog okruženja za učenje u sklopu Programa Y podrazumijeva da smo kao edukatori/ke i facilitatori/ke svjesni konteksta u kojem provodimo edukativne radionice. Pod kontekstom podrazumijevamo razumijevanje sljedećih stavki:

- › **gdje sprovodimo radionice** (u školi ili organizaciji i koje su mogućnosti i ograničenja našeg rada),
- › **s kim radimo** (da li radimo sa grupama mladića, grupama djevojaka ili mješovitim grupama; te da li u našoj grupi imamo mlade ljudi koji dolaze iz različitih područja/običaja/nacionalnosti),
- › **koliko dugo ćemo sprovoditi radionice** (da li radimo više godina s istom grupom ili imamo priliku aktivnosti provoditi u samo jednoj školskoj godini npr.),
- › **koje su najvažnije promene koje očekujemo nakon našeg rada** (da li obrađujemo samo jednu oblast iz Programa Y ili provodimo cijelokupan set radionica tokom dužeg perioda).

Ove smjernice je važno imati na umu tokom cijelokupnog rada s određenom grupom ili grupama mladih, te je poželjno da se detaljno analiziraju prije početka bilo kakvog rada, kako bi cijelokupan proces rezultovao pozitivnim promjenama. Pored inicijalnih dobrih namjera, gore pomenute stavke će u velikoj mjeri poboljšati edukativni ishod samih radionica.

Mikro i makro kontekst učenja

Proces učenja koji se dešava kroz implementaciju radionica Programa Y, ali i ostalih edukativnih programa nastalih u sklopu programa Inicijativa mladića, (eng. Young Men Initiative - YMI), nije fokusiran samo na aspekt pojedinca/ke. Proces učenja je zamišljen tako da obuhvata lokalni, ali i širi kontekst društva, uzimajući u obzir stvarnosti u kojima živimo i primjere iz stvarnog, svakodnevnog života.

Radionice su kreirane na način da ne govore o nekim zamišljenim, apstraktnim temama, nego se dotiču stvarnostima u kojima živimo – i mi kao edukatori/ice, ali i učesnici/ce programa. Zbog toga vrlo često u pitanjima za diskusiju koja dolazi na kraju svake radionice, postavljamo pitanja koja se dotiču naše realnosti.

Primjer pitanja iz prve radionice Programa Y, radionica „Šta je to što zovemo rod?“:

- › Na koji način različita očekivanja o tome kako žene i muškarci treba da izgledaju i da se ponašaju, utiču na vaš svakodnevni život? Na koji način utiču na vaš odnos sa porodicom? Na vaš odnos sa intimnim partnerima?
- › Na koji način, u svojim životima, možete da osporite neke od negativnih ili nepravednih načina koji se očekuju u ponašanju muškaraca? Kako možete da osporite neke od negativnih ili nepravednih načina koji se očekuju u ponašanju žena?

Uzimajući u obzir mikro i makro kontekst prilikom pripreme za radionicu – korisno je razmišljati o tome kako u radioniku uvesti dodatne primjere iz naše lokalne zajednice koji bi učesnicima olakšali razumijevanje određene pojave ili nekih termina. S obzirom da Program Y predstavlja pristup koji kombinuje edukativne radionice s konkretnim aktivnostima nakon radionica (u vidu kampanja i drugih aktivnosti na nivou škole ili lokalne zajednice), važno je shvatiti da naš rad u učionici ili u lokalnoj organizaciji takođe ima i širi, takozvani makro uticaj na mlade i cijelokupno društvo.

Društvene promjene

Proces radionica kroz koje se prolazi u Programu Y, ali i drugim programima Inicijative mladića, ne bavi se samo pojedinačnim temama - iako tako može izgledati na prvi pogled. Tokom učenja o različitim temama koje su obuhvaćene radionicama (od nasilja i prevencije nasilja pa sve do roditeljstva) učesnici/ce imaju priliku da prolaze kroz proces analiziranja stavova koje imamo kao društvo, te preispitivanja na osnovu čega su određeni stavovi nastali, te da li su oni ispravni ili ne. Pa tako, kada razgovaramo o nasilju, razgovaramo i o tome kako se ponašamo kada vidimo čin nasilja, kako reagujemo, kako bi trebali reagovati, te koji bi odgovor društva trebao biti na činove nasilja. *Posvećenost da radimo na promjeni stavova i na promjeni trenutnog stanja u društvu jedan je od najsnažnijih ishoda do kojih radionice dovode.*

Dugotrajni cjeloživotni proces

Način na koji su radionice u sklopu Programa Y koncipirane, dovodi do dugoročnih razmišljanja kod učesnika/ca o temama kroz koje prolaze učešćem u radionicama. Proces učenja koji se dešava se ne završava nakon radionice, nego se nastavlja i dugo nakon radionice, te slobodno možemo reći da je to cjeloživotni, dugoročni proces. Tokom procesa učenja, učesnici/ce nadopunjavaju i mijenjaju svoj pogled na svijet usvajajući nove informacije, znanja, vještine i kreiraju nove stavove. Percepcija društva oko nas i svijeta se mijenja kako dobijamo nove informacije i saznanja, kada počinjemo kritički posmatrati svoju okolinu.

Potvrdu ove tvrdnje možemo vidjeti u interakciji sa mladima koji su prošli kroz program i/ili učestvovali u Budi muško klubovima (BMK)³. Vrlo često u razgovoru sa bivšim BMK članovima i članicama čemo čuti da njihovo učešće u aktivnostima koje se tiču nasilja i prevencije nasilja je dovelo do toga da mnogo zrelije i odgovornije postupe kada vide čin nasilja koji se dešava, recimo u naselju u kojem žive, bez obzira što se ta situacija desila nekoliko godina nakon što su prestali biti dio našeg programa i aktivnosti.

Heuristički proces

Heuristički proces predstavlja pristup učenju koji Program Y i ostali programi Inicijative mladića zagovaraju. Heurističko učenje je takvo učenje u kojem pojedinac/ka sami biraju šta će naučiti, na praktičan način. U svakoj radionici koju radite s mladima, vidjećete da se kreće od prethodnog iskustva koje mlađi imaju vezano za određenu temu, te se kroz korištenje različitih metoda prethodno znanje kombinuje s novim informacijama. Edukatori/ke su u ulozi facilitatora/ki – i vode proces, ali ne govore učesnicima/ama kako da se osjećaju, šta da zapamte, kako da se ponašaju i kakve odgovore trebaju davati tokom diskusije. Edukatori i edukatorki u toku radionice stvaraju prilike za analizu i refleksiju, razmatranja o društvu i kako stvari treba da budu postavljene u odnosu na to kako sada stvari stoje, te na kraju podstiču na omladinski aktivizam i aktivnu primjenu informacija i znanja stečenih tokom radionica.

3 · O Budi muško klubovima (BMK) saznajte više na <https://youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2020/12/02-F4Y-FactSheet-BMK-SRB.pdf> (prim.aut.).

Ponašaj se kako pričaš

Edukatori/ke koji provode edukativne radionice, imaju obavezu da se ponašaju na način koji oslikava stavove koje žele vidjeti kod učesnika/ca radionica. Priča o tome da muškarci i žene trebaju biti jednakih nema smisla ukoliko edukator/ica stalno priča neprimjerene viceve koji su zasnovani na slikama žena u ulozi domaćica, bez ikakve druge mogućnosti u životu i društву, ili ako priča seksističke viceve. Priča o jednakim pravima za osobe različitih seksualnih orientacija nema smisla ukoliko edukator/ka u isto vrijeme nakon radionica iznosi homofobne stavove o tome da su sve osobe koje nisu heteroseksualne bolesne i da im treba ljekarska pomoć. Više o ovome možete pročitati među našim praktičnim savjetima – dio pod naslovom „Ne biti lažan”.

Preispitivanje vrijednosti, normi i prepostavki koje čine veliki dio radionica Programa Y, dovodi do jakih emocija kako kod učesnika/ca tako i kod edukatora/ki. Učesnici/ce će se u potpunosti uključiti u ovaj proces samo ukoliko se osjećaju dovoljno sigurno da to rade i ukoliko osjećaju da je okruženje dovoljno sigurno, puno razumijevanja i prihvatanja. Zbog toga, kreiranje okruženja povjerenja i poštovanja je prvi korak koji edukator/ke trebaju napraviti da bi mogli stvarno sa učesnicima/ama uči u mnoge od tema radionica Programa Y.

Iskustveno učenje

Sigurno se sjećamo da smo se kao mali barem jednom, ako ne i više puta, opržili zato što smo dirnuli rukom vrelu ringlu – iako su nas roditelji prije toga uvjeravali da će se upravo to desiti ukoliko dirnemo vrelu površinu. Tek jednom kad smo se stvarno uvjerili u to, i osjetili bol na našoj koži, naučili smo zašto to ne bismo trebali raditi i koje su posljedice. Upravo ove, pomalo možda bolne uspomene na naše djetinjstvo i prve nestaslike su jedan od boljih primjera iskustvenog učenja. A u nastavku ćemo vidjeti zašto i kako.

Stotinama i hiljadama godina ljudi su preživljavali tako što su učili iz svog iskustva, te saznanja stečena iskustvom dalje primjenjivali u životu i prenosili na nove generacije.

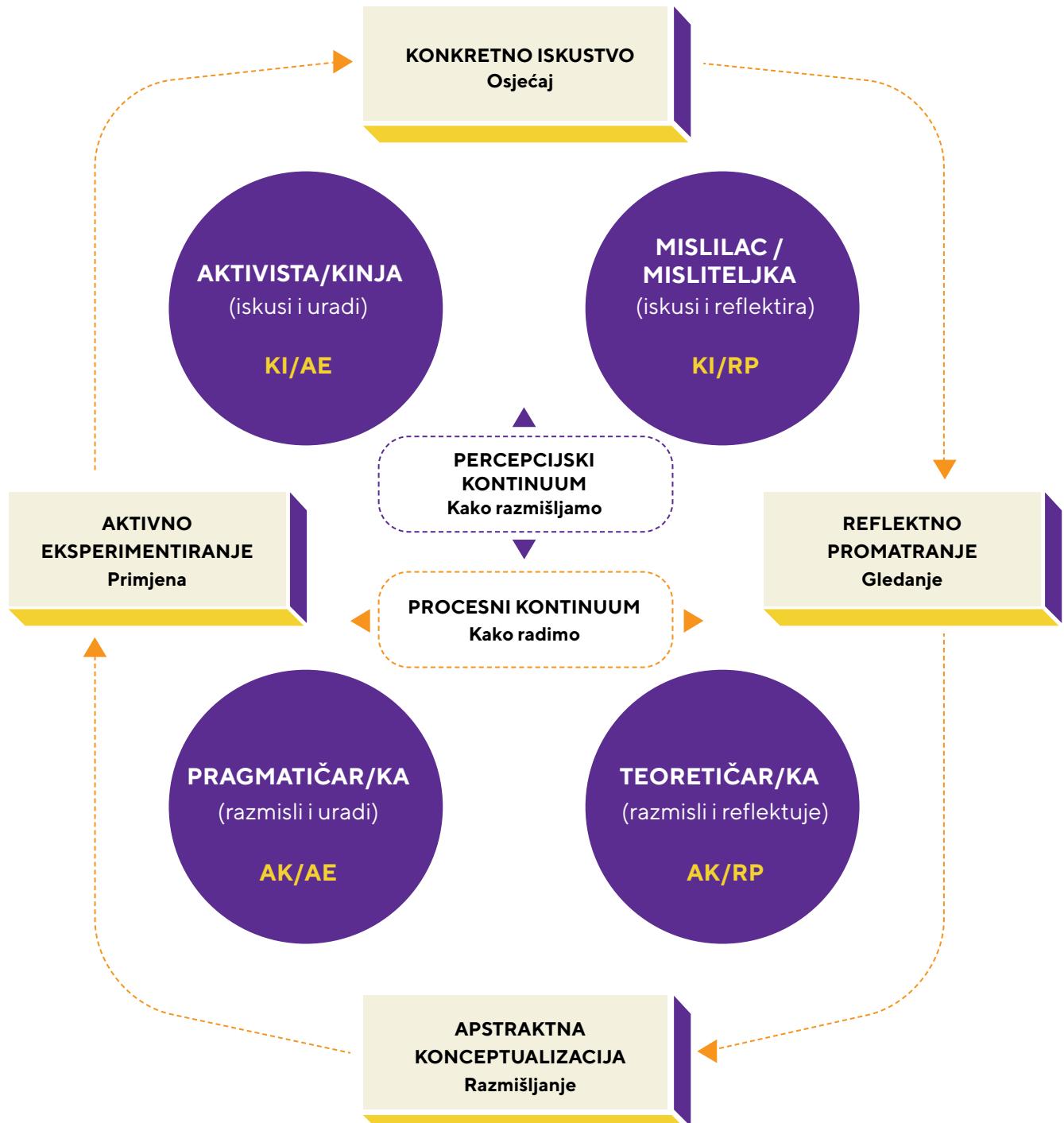
Jedno od najvažnijih otkrića u istoriji čovječanstva je otkriće vatre i njezina upotreba u praktične svrhe kao što je pripremanje mesa, zagrijavanje itd. Od tada, pa do danas smo kao čovječanstvo prešli veliki put, ali su nas naprijed uvijek gurali naši znatiželjni umovi. Ljudski razvoj se u posljednjim stotinama godina jako brzo odvijao, a pogotovo u području nauke i tehnologije (Silveira, 2021). Sada se postavlja pitanje kakve sve ovo ima veze sa iskustvenim učenjem?

Da bismo razumjeli nove stvari, ideje i teorije – čovjek do saznanja može doći čitajući knjige, kroz prisustvo na predavanjima, odlascima na radionice i slično. **Ali tek kada nešto direktno doživi, tada stvara jaku poveznicu s određenim saznanjem.** I to je najjednostavniji način definisanja termina iskustvenog učenja.

Začetnik ideje iskustvenog učenja je socijalni psiholog David Kolb, koji je naglasio da **do značajnog učenja dolazi kroz niz iskustava (Kolb, 1984, str. 38).** Kolb (1984) je smatrao da nam lična iskustva služe da bismo učili iz njih i razumijevali različite koncepte. Pri tome Kolb (1984) naglašava važnost **aktivnog učešća učesnika/ca** u samom iskustvu. Kako bi doživljaj doveo do novih saznanja, nije dovoljno samo fizički biti prisutan/a, nego je potrebno i aktivno učešće. Ukoliko pojedinac/ka nije aktivno uključen/a u iskustvo, iz njega neće izvući nove spoznaje.

Model iskustvenog učenja

Kolbov model iskustvenog učenja sastoji se i od četiri koraka, kako što je prikazano na slici ispod.

1. Konkretno iskustvo

U prvoj fazi učesnik/ca prolazi kroz konkretno iskustvu iz kojeg poslije može izvući zaključke i spoznaje. Konkretno iskustvo mora biti interaktivno, emocionalno uključujuće i izazovno kako bi učesnik/ca u njemu bio aktivno uključen/na i prisutan/na. Iskustvo mora biti novo ili barem drugačije od prethodnih sličnih iskustava.

Iz ovog razloga svaka radionica nudi malo drugačije iskustvo – od analize različitih studija slučaja, preko analize pisanih materijala, do igre uloga i kratkih predstava. Konkretno iskustvo u radionicama traje obično sve do trenutku kada započnemo s dijelom radionice koji se odnosi na diskusiju i zaključke.

2. Reflektivna opservacija

Reflektivna opservacija je bitna kako bi se od samog doživljaja došlo do spoznaje, zaključka i na kraju nečega što smo naučili.

Reflektivna opservacija se u radionicama Programa Y dešava na početku radionica, kada često pričamo o određenoj pojavi i tome da li smo je opazili u svom okruženju, te na kraju – tokom diskusije – kada razgovaramo o tome šta smo doživjeli, te analiziramo da li možemo slične pojave vidjeti u našem okruženju.

3. Apstraktna konceptualizacija

Nakon refleksije, potrebno je da se koriste analitičke vještine kako bi se iz svega što smo uvidjeli tokom refleksije donijeli zaključci. Zaključke izvlačimo iz refleksije koju smo imali tokom iskustva u prvom koraku, uopšteniji su i mogu se prenijeti i na druge svakodnevne situacije.

U našim radionicama ovaj korak se dešava u posljednjim pitanjima diskusije i tokom samog zaključka do kojeg dolazimo zajedno sa učesnicima/ama radionica.

4. Aktivno eksperimentisanje

U ovoj fazi, učesnici/e djeluju na osnovu prethodnih saznanja i primjenjuju ono što su naučili kroz iskustvo – prethodne tri faze. U ovoj fazi učesnici/e iskušavaju nove načine djelovanja, iz kojih ponovo proizlaze nova iskustva i tako se krug ponavlja.

Kroz Program Y aktivno eksperimentisanje se dešava kroz aktivnosti nakon radionica – kao što su kampanje, omladinski klub, aktivnosti omladinskog kluba i sl. Kroz ta praktična iskustva mladi opet stiču nova saznanja te se na taj način krug ponavlja.

Model iskustvenog učenja danas je jedan od modela koji se preporučuju za obrazovanje i mlađih i odraslih. Da bi funkcionišao, model tj. učenje koje se dešava po ovom modelu treba da prođe kroz sve četiri faze učenja. Preporuka je da se treba koristiti **individualna primjena modela na osnovu različitih stilova učenja**. Zasnovano na toj postavci, radionice u sklopu Programa Y su pripremljene uz korištenje različitih setova metoda na način da su inkluzivne za sve stilove učenja (od teoretičara/ki i pragmatičara/ki, do aktivista/kinja i posmatrača/ica).

Uzimajući dosad pomenuto u obzir, ističemo da primjena radionica iz Programa Y neće dovesti do željenih ishoda učenja ukoliko radionice nisu popraćene praktičnim aktivnostima – kao što su npr. kampanje. Iz ovog razloga ćete u Programu Y pronaći preporuke za aktivnosti mlađih koje mogu pospješiti efekat i ishode učenja. Također, postoji razvijen i Obrazovni paket za nastavnike/ce sa setom preporuka za aktivnosti mlađih koje prate edukativne radionice Programa Y, a koji je dostupan na web stranici <https://youngmeninitiative.net>.

Formalno i neformalno obrazovanje

- Šta za vas predstavlja formalno, a šta neformalno obrazovanje?
- Koje su karakteristike formalnog, a koje neformalnog obrazovanja?
- Kojih primjera jednog i drugog oblika obrazovanja se možete sjetiti?

Odgovore na ova pitanja popišite u tabelu ispod, da biste se u nastavku čitanja ovog priručnika mogli podsjetiti na svoje početne stavove i znanja.

FORMALNO OBRAZOVANJE	NEFORMALNO OBRAZOVANJE

Formalno obrazovanje je obrazovanje koje se stiče u stukturisanim obrazovnim sistemima, kroz predškolske, osnovnoškolske, srednjoškolske i ustanove za visoko obrazovanje. Po završetku određenog stepena formalnog obrazovanja, dobija se diploma ili svjedočanstvo koje predstavlja potvrdu stečenih znanja i vještina.

Neformalno obrazovanje referiše se na obrazovni proces koji se realizuje van formalnog obrazovnog sistema. To ne znači da se neformalna edukacija ne realizuje u školama, već da nije sastavni dio formalnog obrazovanja, odnosno da je svojevrsna nadopuna postojećem sistemu vaspitanja i obrazovanja. Iako se neformalno obrazovanje posmatra kao nadopuna formalnog obrazovanja, provedene evaluacije efikasnosti Programa Y pokazuju da neformalni vid obrazovanja može biti efikasniji u kontekstu prevencije nasilja od onog tradicionalnog koji je dio formalnog obrazovanja (CARE International Balkans, 2020). No zbog činjenice da nije sastavni dio službenih kurikuluma formalnog obrazovanja, često je dio programa koje realizuju nevladine organizacije, pa je stoga upitna održivost uslovljena finansijskim ulaganjima i trajanjem programa ili projekata koji ih finansiraju.

Program Y, kao i ostali programi YMI-a, ima karakteristike formalnog i neformalnog kurikulum. Program sadrži sve elemente potrebne školama da samostalno repliciraju sadržaje i pristupe integrисane u program, a licenciranje/akreditacija ili priznavanje programa ili dijelova programa doprinosi njegovoj održivosti i neformalni program svrstava u formalni okvir (Mehmedović, 2022).

UNESCO (2018) u definiciji neformalne edukacije ističe da je ista institucionalizovana, namjerna i planirana od strane onih koji takvu edukaciju provode. U nastavku, UNESCO (2018) naglašava da je neformalno obrazovanje dodatak, alternativa i/ili komplementarna formalnom obrazovanju.

U slučaju Programa Y, radi se o programu koji može biti licenciran ili akreditovan od nadležnih ministarstava obrazovanja kao dodatni izvor literature i metodološki modernih pristupa iz oblasti zdravih životnih stilova. Ti programi mogu se izvoditi u sklopu časova odjeljenskih zajednica, ili u vanškolskim aktivnostima i učeničkim sekcijama. Dok formalno obrazovanje nudi osnovne informacije o nasilju, Program Y ima kapacitet da podučava mlade naučno utemeljenim strategijama suprotstavljanja i eliminaciji nasilja.

Definicije neformalne edukacije

Definicije neformalne edukacije razlikuju se i ponekada su kontradiktorne između sebe. Rodžers (Rogers, 2005) klasificiše različite definicije u sljedećim kategorijama:

- **Sistem:** zbir organizacija i programa koji se razlikuju od formalnog obrazovnog sistema.
- **Proces:** pristupi i tehnike modela učenje-podučavanje koji se razlikuju od onih koji su dio formalnog obrazovanja.
- **Koncept:** koncept ili tema koju je vrijedno izučavati i raditi na njoj, no to ne prepoznaje u punom obimu formalno obrazovanje.
- **Praktikovanje:** profesionalne aktivnosti koje sprovode osobe koje nisu obrazovni profesionalci, na primer vršnjački edukatori.
- **Set aktivnosti:** set obrazovnih aktivnosti koji se razlikuju od formalnog obrazovanja s različitim ciljevima ili svrhama ili čak odvojene od formalnog školovanja, s time što su društveno svrhovite, obično se smatraju dijelom radikalne društvene transformacije.

Primjena Programa Y u svjetlu neformalnog obrazovanja

Program Y mogu realizovati profesori/ce, no mogući su i drugačiji modaliteti realizacije. U nekim od partnerskih organizacija program provode vršnjački edukatori i edukatorke u sklopu redovnih aktivnosti partnerske organizacije. U pojedinim školama program sprovode pedagozi/ce škola u saradnji sa mladim vršnjačkim edukatorima. U drugim školama program sprovode profesori/ke ili mladi vršnjački edukatori/ke ili kombinovano.

Koji modalitet će biti primijenjen u nekoj školi ili organizaciji, zavisi od kapaciteta škole ili organizacije, kapaciteta relevantnih ministarstava, percepcije sveobuhvatnosti i društvenog konteksta. Na primjer, tamo gdje se profesori/ke plaše otvorenog razgovora o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, mladi vršnjački edukatori/ke mogu biti kvalitetna podrška, jer su mladi obučeni da realizuju program, poštujući specifična pravila rada i primjenjujući pedagoške metode u radu sa vršnjacima.

Kriteriji neformalne edukacije

U odnosu na definiciju, neformalnu edukaciju određuju različiti kriterijumi, pri čemu zajedničko jezgro čine:

- **Pristup „učenik u centru“** gdje djeca i mladi ljudi imaju aktivnu ulogu u učenju i prilagođavanju programa okolnostima i specifičnostima koje su u skladu sa potrebama djece i mladih.
- **Fleksibilan kurikulum** koji omogućava prilagođavanja kontekstu, slobodu u izboru tema, slobodu u dodavanju drugih relevantnih sadržaja.
- **Fokus na razvoju životnih vještina**, promjeni znanja i stavova.
- **Participativni pristup** koji omogućava učešće i teško dostupnim, marginalizovanim ili stigmatizovanim grupama ili pojedincima/kama.
- **Kolaborativni model učenja**.
- **Socioemocionalno učenje**.
- **Kreativna upotreba** edukativnih resursa.
- **Učešće** zajednice i **uključenost zajednice** u program.

Vještine edukatora i facilitatora

Pitanje za tebe: Kakav facilitator/ka treba da bude?

U boksu ispod napiši sve ideje koje imaš o tome kakav facilitator/ka treba da bude i kako treba da se ponaša.

Kasnije, u nastavku ovog poglavlja ćeš imati mogućnost da vidiš koje su sve ključne stvari potrebne kako bi facilitator/ka bio uspješan/na u onome što radi. Uporedi tada odgovore koje si zapisao/la ispod i slobodno ih nadopuni sa novim saznanjima. Iskoristi ovaj dio Priručnika da se praktično podsjetiš par prvih puta kada budeš vodio/la radionicu, na to kakav/va želiš biti i šta treba da radiš da bi što bolje uradio/la svoj posao.

Efikasnost Programa Y i ostvarenje postavljenih ciljeva u značajnoj mjeri zavisi od kompetencija onih koji rukovode i upravljaju obrazovnim procesom. Bez obzira da li se radi o nastavnom osoblju, omladinskim radnicima/ama ili vršnjačkim edukatorima i edukatorkama, znanje, stavovi i vještine facilitatora su važni preduslovi za postizanje ciljeva programa.

Termin facilitator/ka koristimo jer se moduli i aktivnosti baziraju na aktivnom uključivanju učenika u realizaciju modula i sadržaja koji su njihov integralan dio. **Facilitator/ka** je osoba koja pomaže grupi ljudi da zajedno rade, razumiju zajedničke ciljeve, te planiraju kako ostvariti te ciljeve tokom sastanaka ili aktivnosti. Tokom ovog proces facilitator/ka ostaje „neutralan/na“, što znači da on/a ne zauzima bilo koji stav tokom diskusija i odlučivanja (Bens, 2012).

Facilitator/ka je osoba koja upravlja obrazovnim procesom, vodi učesnika od tačke A do tačke B, osigurava prostor i prilike za jednak učešće svih učesnika radionice, usmjerava diskusije i druge obrazovne aktivnosti u pravcu koji je definisan mikroorganizacijom radionice i uputstvima koja su dostupna u svakom pojedinačnom modulu Programa Y.

Program Y osnažuje mlade ljudе i priprema ih da se efikasno nose sa izazovima odrastanja. To je moguće postići kroz transformaciju pojedinih stavova mladih, jačanje životnih vještina, unapređenje znanja i nivoa informisanosti i formiranjem pozitivnih vršnjačkih grupa koje mijenjaju normative i predstavljaju „nove“ referentne grupe kojima se mladi priključuju i teže da pripadaju. S obzirom na kompleksnost uticaja i širok dijapazon strategija koje koristi, Program Y i njegova uspješnost u velikoj mjeri zavisi od kompetencija profesora/nastavnika i edukatora/ki koji su uključeni u obrazovni proces. Stoga je važno da škole koje provode program aktivno sarađuju sa organizacijama i institucijama koje svojim kapacitetima mogu doprinijeti sveobuhvatnosti programa kroz dodatno servisiranje učesnika i njihovo uključivanje u komplementarne aktivnosti.

Osnažiti mlade da razumiju vlastite emocije, kritički promišljaju o svojim odlukama i uticajima okruženja, ključne su strategije djelovanja. Stoga je od suštinske važnosti osposobiti edukatore/ke i profesore/nastavnike da doprinose osnaživanju mladih kroz vlastita znanja, afirmativne stavove i primjenom različitih tehnik učenja i podučavanja. Novi trendovi među mladima i novi obrasci ponašanja koji se periodično pojavljuju i postaju normativ, zahtijevaju konstantna prilagođavanja obrazovnog sektora novim okolnostima (Mehmedović, 2022).

Konstantno spuštanje granice stupanja u spolne odnose, zloupotreba alkohola i droga među sve mladim uzrastima, nove forme digitalnog nasilja, društvene mreže, rodni stereotipi i njihova veza sa rizičnim i štetnim ponašanjima, zahtijevaju od obrazovnog i zdravstvenog sektora nove pristupe kojim bi se efektivno odgovorilo na pomenute probleme. Mnogi nastavnici/profesori i roditelji tokom školovanja nisu imali priliku upoznati se sa ovim temama niti posjeduju vještine za suprotstavljanje istim. Program Y kroz sve sadržaje direktno doprinosi uticaju na sve navedene faktore rizika i negativne oblike ponašanja.

Kako biti uspješan/na u facilitaciji?

Ovo je pitanje koje ćemo sebi često postaviti, pogotovo ukoliko smo vršnjački edukator/ka koji se prvi put suočava sa radionicama Programa Y i pristupom edukativnim radionicama kakav Program Y koristi. Da bi bili uspješni, nastavnici/ce i edukatori/ke trebaju:

› **Povećati stepen informisanosti i unaprijediti svoje znanje.**

- › Poznavanje tema i sadržaja.
- › Poznavanje efektivnih i manje efektivnih praksi rada sa mladima.

Svaka lokalna zajednica ima svoje specifičnosti, stoga Program Y i sadržaji koji su aktuelni u jednoj zajednici ne moraju biti relevantni za neku drugu. Stoga je važno da edukatori razumiju lokalni kontekst, koriste dostupne podatke i istraživanja o problemima, zdravstvenim navikama i novim trendovima među mladima. Kontekstualizacija programa prvi je korak u njegovoј primjeni, stoga nastavnici/ce i edukatori/ke, bez obzira na temu, svaku trebaju dovesti u lokalni kontekst.

Sekcija o seksualnom i reproduktivnom zdravlju zahtijeva dodatne kompetencije, s obzirom da su ove teme tabuizirane i da ljudi sa strahom ili stidom govore, odnosno ne govore o njima. Ne samo da su ove teme često tabu, već i mnogi nastavnici i donosioci odluka ne znaju da postoje jasni dokazi o pozitivnim efektima obrazovanja o ovim temama. Stoga je od posebne važnosti da nastavnici i roditelji razumiju da je program usmjeren na koristi koje njihova djeca imaju od učenja o ovim temama i da otvorenim razgovorom ne postoji rizici, nego isključivo dobrobit za njihovu djecu.

Program Y kroz različite sadržaje uči mlade kako da prepoznaju zdrave od nezdravih odnosa, kako da žive sa više samopouzdanja i kako da cijene vlastito mišljenje, ne umanjujući značaj mišljenja drugih, kako da razumiju vlastita osjećanja, socijalno-emocionalni aspekt seksualnosti, odrastanja i puberteta, rodne uloge, rodne identitete i seksualne rizike; teme su koje se u tradicionalnim okruženjima mogu posmatrati kao složene i kompleksne za diskusije i razgovor. U kontekstu diskusija, edukatori i mladi mogu se suočiti sa dijametralno različitim stavovima, vrijednostima i različitim individualnim ranjivostima. S toga nastavnik ili edukator/ka treba da bude pripremljen da vodi otvoren dijalog sa i među učenicima i pomoći im da sagledaju alternative i donešu zaključke koji su u duhu očuvanja zdravlja.

Takođe, stavovi među mladima se mogu znatno razlikovati i nastavnik odnosno edukator/ka treba da svojim vještinama stvari sigurno i motivirajuće okruženje koje omogućava mladima da istražuju vlastite stavove kroz interakciju sa vršnjacima i eventualno ih koriguju ukoliko za to postoji potreba.

➤ **Revidirati vlastite stavove.**

Nastavnici/profesori/ke i edukatori/ke pripadaju društvu u kojem žive, stoga je jasno da su pod uticajem kulturoloških i drugih socijalnih normativa koji egzistiraju u njihovom okruženju. To kod nekih nastavnika može uticati na odlučnost da govore ili ne govore o „osjetljivim“ temama. Pomenute norme mogu biti predispozitor razvoju stavova i vrijednosti koje su u suprotnosti sa sadržajima Programa Y i takvi nastavnici/ce neće biti kvalitetni sagovornici mladima. Stoga je od posebne važnosti da nastavnici analiziraju vlastite stavove u korelaciji sa dostupnim studijama i nalazima istraživanja, koja preispituju značaj i efektivnosti obrazovanja o osjetljivim temama.

➤ **Unaprijediti svoje vještine u radu sa mladima.**

- Primjena kolaborativnog modela učenja i izučavanja.
- Facilitatorske vještine.
- Vještine interaktivnog rada sa mladima.

Živimo u vremenu ekspanzije informacione revolucije gdje mlađi ljudi imaju pristup različitim informacijama o seksualnosti, seksualnim pravima, psihoaktivnim supstancama, alkoholu, vezama među mladima i drugim relevantnim temama. Mlađi do informacija o ovim temama najčešće dolaze korištenjem interneta, putem društvenih mreža, razgovorom sa vršnjacima, a manji dio njih do ovih informacija dolaze razgovorom sa roditeljima, nastavnicima i drugim autoritetima. Upravo zbog toga, mlađi ljudi ne mogu biti sigurni da informacije koje dobijaju od vršnjaka ili putem interneta i društvenih mreža su provjerene i tačne.

S druge strane, veliki broj informacija koje su dostupne, mogu biti zbunjujući za mlađe ljude i mnoge od tih informacija ne nude jasan kontekst. Nastavnici mogu biti podrška mladima u sortiranju, identifikaciji tačnih i netačnih informacija, a posebno je važno pomoći mladima da procesiraju relevantne i tačne informacije i postaviti ih u kontekst koji je relevantan za mlađe (Mehmedović, 2022).

Upravo participativni pristup na kojem se temelji Program Y nudi nastavnicima mogućnost da kroz interakciju sa učenicima, preispituju izvore informacija koje koriste i provjere nivo informisanosti, nivo razumijevanja informacija koje posjeduju i korekciju netačnih informacija sa onim koje su provjerene i kontekstualizovane. Nastavnik/ca treba pomoći mladima da nauče razlikovati pouzdane izvore informacija od onih koje svrstavamo u kategoriju nepouzdanih.

U nastavku ćemo predstaviti neke principe rada s mladima koji mogu uveliko olakšati postavljanje sigurnog okruženja za uspješnu facilitaciju radionica iz Programa Y.

Principi rada s mladima

Primjenom Programa Y, u praksi se koriste različiti pristupi i intervencije kojima se direktno preispituju društvene norme o tome na koji način roditelji, društvo, zajednice i mediji uče dječake/mladiće i djevojčice/djevojke o tome kako bi trebali da se ponašaju i žive vlastite živote. Program Y nudi mladima priliku da kroz dopunu formalnom obrazovanju, preispituju i analiziraju uticaje rodnih normi na njih, njihove stavove, ponašanja i živote. Na ovaj način, primjenom kolaborativnog učenja i aktivnim učešćem mlađih u obrazovnom procesu, mladima se daje prilika da iznesu vlastito mišljenje, porede ga sa stavovima vršnjaka, te donesu zajedničke zaključke, bazirane na diskusijama i tačnim i provjerenim informacijama koje im se nude tokom realizacije pojedinačnih radionica.

Da bi se osigurao podržavajući i inkluzivan prostor za kolaborativni rad i aktivno učešće mlađih u interaktivnim sesijama, važno je uzeti u obzir principe i preporuke koji doprinose razvoju podržavajućeg okruženja za učenje, izučavanje i podučavanje primjenom metodologije integrisane u Program Y i pojedinačne sesije.

Vjerujemo da sljedeći principi treba da vode vaš i naš rad sa mlađim ljudima:

Poštovanje mlađih ljudi

- › Poslušajte mlade ljudi.
- › Uključite ih u dijalog.
- › Ne osuđujte ih.
- › Budite prijateljski nastrojeni u komunikaciji sa mlađima.
- › Učite od njih.

- › Uvažavajte sa razumijevanjem perspektivu i poglede djece i mlađih ljudi.
- › Shvatite i prihvate da mlađi ljudi mogu imati (i često imaju) drugačije poglede na svijet od ostalih starosnih grupa.
- › Mlađi u XXI vijeku su pripadnici digitalne i Z generacije i imaju drugačije obrasce interakcije i ponašanja u odnosu na svoje roditelje.
- › Poštujte individualnost i odbacite negativno etiketiranje.
- › Prihvate prava mlađih ljudi na slobodu i jednakost i da budu tretirani sa dostojanstvom.
- › Promovišite pozitivne ideje i mogućnosti za mlađe ljude.
- › Preispitajte negativne stereotipe o djeci i mlađim ljudima.
- › Budite otvoreni i iskreni sa mlađim ljudima.

Dobrovoljno učestvovanje u radionicama

- › Dopustite mlađim ljudima da sami izaberu da li će učestvovati u radu radionica.
- › Kreirajte gostoljubivo okruženje i motivacione aktivnosti koje doprinose aktivnom učešću mlađih.
- › Informišite mlađe ljude o mogućnostima aktivnog učešća i o resursima sa dodatnim informacijama koje su im dostupne.
- › Pružite mogućnost mlađim ljudima da preuzmu odgovornost za izbore i odluke u svojim životima.
- › Omogućite mlađim ljudima da steknu pravo glasa, da učestvuju u donošenju odluka i rješavanju pitanja koja se njih tiču.

Antirepresija

- › Omladinski rad služi za dobrobit svih mlađih ljudi, naročito onih čija su ljudska prava ugrožena.
- › Posmatrajte omladinski rad kao sredstvo promjena i izazov postojećem stanju.
- › Preduzmite pozitivne korake za rješavanje problema i posljedica represije.
- › Poštujte razlike i gradite mostove između različitih grupa i pojedinaca.
- › Informišite druge o jeziku, stavovima, praksi i strukturi represije.

Povjerljivost

- › Shvatite da mlađi ljudi mogu otkriti informacije osobama koje rade sa mlađima (nastavnim osoblju, edukatorima/kama i omladinskim radnicima/ama) koje nisu spremni podijeliti sa drugima.
- › Prije nego što mlađi ljudi otkriju bilo kakve informacije, potrebno ih je informisati o postojanju bilo kakvih ograničenja koja se odnose na povjerljivost izrečenih informacija, pogotovo kod situacija koje bi mogle zahtijevati dalje intervencije.

Etička praksa

- › Svaki učenik/ca je kompetentan učenik/ca od rođenja, koji može biti izdržljiv/a, sposoban/a, samopouzdan/a i siguran/a u sebe.
- › Mlađi se razvijaju i uče na različite načine i različitim tempom.
- › Sva područja učenja i razvoja podjednako su važna i međusobno povezana.
- › Uvijek tražite mogućnosti za poboljšanje prakse.
- › Budite pouzdani i dostojni povjerenja.
- › Održavajte vrijednosti i principe omladinskog rada.

Šta mi se to dešava sa grupom

Jednom kada smo krenuli provoditi radionice s grupom mladih ljudi, primijetit ćemo da nije uvijek isto raditi neku temu iako je grupa ista. U ovom poglavlju ćemo se upoznati sa fazama razvoja grupe, kako bi nam bilo lakše posmatrati grupu i znati šta se dešava s grupom, te kako odgovoriti na procese kroz koje grupa i mladi ljudi unutar grupe prolaze. Ovo poglavlje će biti od naročite koristi za one edukatore/ke koji se po prvi put susreću sa ovakvim pristupom omladinskom, edukativnom radu.

Da bismo razumjeli šta se dešava sa našom grupom mladih ljudi s kojim radimo, potrebno je da prvo razumijemo različite faze kroz koje grupa prolazi. U nekom trenutku nam se može učiniti da je svaki dalji rad sa tom grupom uzaludan ili besmislen zbog trenutnih problema kroz koje grupa prolazi. Upravo zbog toga smo u ovom Priručniku iskoristili priliku da predstavimo različite faze u sklopu razvoja grupe, kako bi i škola/organizacija ali i nastavnik/ca i edukator/ka razumjeli šta se dešava u određenom trenutku, te kako mogu da reaguju.

Prepoznavanje faza i procesa u grupi važna je vještina koju edukator/ka treba da ima. Vještina edukatora/ke da osjeti procese koji se dešavaju unutar grupe treba da stalno bude nadograđivana i poboljšavana. Dobro razvijena vještina edukatora/ke da prepozna procese koji se dešavaju unutar grupe, omogućava pravovremene intervencije edukatora ili nastavnika, sa ciljem usmjeravanja grupe da koriste svoje vještine i dalje ih nadograđuju kroz edukativne radionice.

Svaka grupa prolazi kroz narednih pet faza:

- 1. Formiranje;**
- 2. Pobuna;**
- 3. Normiranje;**
- 4. Učinak; i**
- 5. Posljednja faza.**

U kojem trenutku će grupa doći do određene faze, te koliko dugo će se grupa zadržati u toj fazi zavisi od dinamike unutar grupe te vanjskih utjecaja kakav je pristup samog edukatora/nastavnika.

1. Formiranje

Na početku formiranja grupe, imamo mlade ljudi koji se vjerovatno po prvi put nalaze u toj grupi, te kroz njihovu glavu prolaze brojna pitanja. Zašto se nalazim ovdje? Šta je sljedeće što će se desiti? Ko su ovi drugi ljudi u grupi? Šta će se desiti sa ovom grupom?

Čak i ukoliko radimo sa razredom unutar škole, uvođenje novog načina rada i novih tema na koje učenici nisu dosad navikli će dovesti do ove faze u razvoju dinamike grupe.

Bitno je da shvatimo da mladi ljudi u ovom trenutku razmišljaju o velikom broju stvari i suočavaju se vjerovatno sa nesigurnostima i strahovima da ih vršnjaci/kinje u grupi neće shvatiti ili prihvati. Mladići i djevojke su po prvi put dio ovakve grupe i dosta toga predstavlja nepoznanicu za njih. Ova faza se dešava za vrijeme prvog ili čak par prvih radionica. Upravo iz tog razloga možete primjetiti da su u svakom poglavljju radionica, uvodne radionice dosta opuštenije, te da daju priliku grupi da se bolje upozna ili da se navikne na novi način rada, ukoliko je riječ o već formiranoj grupi kakva je npr. jedno odjeljenje u školi.

Mladi u grupi se nalaze na određenoj distanci jedni od drugih, kako bi se osjećali sigurnima. U ovoj fazi, mladi su pristojni jedni prema drugima, čak i ukoliko ne dijele iste vrijednosti i stavove. Sa druge strane, u ovoj fazi se može dogoditi da određeni pojedinci/ke ponižavaju druge i njihove stavove, kako bi se na taj način izdigli iznad ostalih članova grupe. U ovoj fazi, grupa očekuje uputstva od edukatora/ki koji treba da daje jasne instrukcije šta oni/one treba da rade.

Edukator/ka tokom ove faze treba aktivno da preuzme svoju ulogu; da pripremi plan aktivnosti i pruži jasnou strukturu mladićima i djevojkama uključenim u grupu. Edukator/ka treba da ohrabri članove/ice da se predstave, te treba da radi na eliminisanju njihovih zabrinutosti i strahova kroz pružanje pozitivnog iskustva grupi. Važno je napomenuti da edukator/ka treba da ohrabri grupu da se sami predstave i razgovaraju o tome koja su njihova očekivanja od grupe, te ne smije davati svoje odgovore i na taj način grupu prilagođavati svojim očekivanjima.

2. Pobuna

U ovoj fazi mladi ljudi postavljaju pitanja: „Gdje je moje mjesto? Koga bi trebalo da slušam? Zašto mi naređuješ? Šta se dešava u grupi?”

Nakon što su se članovi/ice grupe upoznali sa drugima, oni se osjećaju smirenijim, znaju imena drugih osoba u grupi, te imaju osjećaj da se mogu slobodnije izražavati. Grupa počinje raditi zajedno. Članovi/ice grupe su sada slobodniji da iznesu svoje mišljenje, koje se može znatno razlikovati od mišljenja drugih članova/ica grupe. U ovoj fazi postoji potreba za razjašnjavanjem odnosa između članova grupe.

Članovi/ice grupe će češće iznositi svoje nezadovoljstvo sa radom grupe, kritikovaće poнаšanje ostalih članova/ica, te se edukator/ka može naći između dvije vatre u situacijama iznošenja kritika od strane članova/ica grupe. Osobe koje su sposobne donositi odluke se sada počinju isticati u grupi, te ih se može prepoznati kao neformalne lidere.

Svako od članova/ica grupe ima uticaj na razvoj grupe. Mogu se pojaviti sumnje vezano za to šta je učinjeno dosad unutar grupe, koji su naredni koraci te kakva je struktura i kakva su pravila ponašanja u grupi. Grupa u ovoj fazi treba da odluči da nastavi biti zajedno, te da nastavi provoditi aktivnosti.

U ovoj fazi je jako bitno da edukator/ka obrati pažnju na to šta se dešava u grupi, te da pomegne članovima/icama da identifikuju šta ih sve drži na okupu. Edukator/ka treba sa grupom da diskutuje o svojoj ulozi te o tome kako grupa vidi šta edukator/ka treba u budućnosti da radi.

3. Normiranje

Grupa je sada više fokusirana na sljedeća pitanja: „DA, mi to možemo učiniti! Šta se sljedeće dešava sa našom grupom?”

Članovi/ice grupe se sada raduju svakom sastanku. Stvarno je lijepo vidjeti svoje prijatelje i šteta je propustiti neki od sastanaka. Osjećaj da je sve moguće uraditi unutar grupe, sada se povećava. Komunikacija između članova/ica je pojačana i svi otvoreni komuniciraju. Članovi/ice grupe će u ovoj fazi žrtvovati veliki dio svog vrijemena kako bi neki zadatak ili zamisao koju grupa ima bio urađen.

Samopouzdanje grupe raste. U ovoj atmosferi, potrebe i različita mišljenja članova/ica se slobodnije iznose pred cijelu grupu. Ponekad će se desiti da određene ideje za neke kampanje i aktivnosti jednostavno iščeznu, jer su članovi/ice grupe više fokusirani na odnose unutar grupe i prijateljstvo na koje je stavljen veći dio fokusa.

4. Učinak

„Uspjeli smo prethodni put! Hajde da ponovimo naš uspjeh!” stvari su koje najčešće čujemo od članova/ica grupe/kluba u ovoj fazi.

Želja grupe da nastavi sa aktivnostima je nezaustavljiva. Grupa se u isto vrijeme uključuje i u manje i u veće aktivnosti. Ukoliko se pojave neki problemi, grupa zajednički traži rješenje. Obično uspjeh tjeran grupu da ide dalje, ali ih ni neuspjeh ne obeshrabruje. Svaki član član/ica pronalazi svoje mjesto u grupi. Članovi/ice shvataju da svako od njih ima jedinstveni set vještina koje se zajedno nadopunjavaju na nivou grupe. Svako može doprinijeti grupi. Grupa komunicira tečno, lični i grupni interesi su jednako bitni. Članovi/ice grupe preuzimaju odgovornost za dio zadataka, te je vidljiva samoorganizacija.

5. Posljednja faza

Pre ili kasnije, u svakoj grupi dođe vreme za kraj. To nije loša stvar. Treba biti svestan toga da mladi ljudi koji su uključeni u grupu nakon određenog vremena nemaju istu želju za radom u grupi. U ovoj fazi se čini kao da članovi/ice grupe više nemaju šta da kažu jedni drugima. Raste nivo nezadovoljstva, ne postižu se neki rezultati i krivica se prebacuje na pojedince. Ova faza obično nastupa tokom poslednjih radionica koja se sprovode sa grupom.

Praktični dio: sve

što smo prošli, vidjeli i naučili

Primarni cilj praktičnog dijela jeste upravo prenošenje saznanja i iskustava tokom višegodišnjeg rada na polju edukacija mladih u okviru programa koje implementira CARE Balkans. Kako biste najbolje usvojili ono što vam pruža praktični dio ovog priručnika potrebno je da prije čitanja zamislite sebe u učionici neke škole koju ste pohađali pred razredom koji ne poznajete.

Sve ono što vam predstavljamo u narednom dijelu, čini samo jedan dijelić onoga što smo prošli, vidjeli i naučili i što je nama omogućilo da lakše i bolje realizujemo edukativne radionice. Pored toga, cilj nam je da i kod vas čitalaca razvijemo bar dijelić kritičkog razmišljanja i donekle razbijemo predrasude koje možda imate po pitanju edukativnih radionica.

Upravo zbog toga ispred vas se nalazi lista poglavlja koja će proći u praktičnom dijelu ovog priručnika. Prije nego što se prebacite na čitanje praktičnog dijela zamolili bismo vas da na svako poglavlje pokušate da date kratak odgovor ili bar ideju o čemu se tom poglavlju govori. Tek kad to uradite pređite na čitanje. Kad budete čitali poglavlja, osvrnite se na to šta ste napisali. Vidjećete da ste sigurno u nekoliko njih dali zanimljive odgovore koje mi možda i nismo napisali.

-
1. **Facilitacija**
 2. **Postavka prostora**
 3. **Pravilo 1/3**
 4. **Rad u paru**
 5. **Markeri**
 6. **Priprema**
 7. **Podsjetnik**
 8. **Upoznavanje**
 9. **Favorizacija**
 10. **Ko je ko**
 11. **Lična odgovornost**
 12. **Prilagođenost grupi**
 13. **Tehnike kontrole**
 14. **Pitanja**
 15. **Šta ako**
 16. **Povjerenje**
 17. **Lične priče**
 18. **Dominantne ličnosti**
 19. **Prijateljski pristup**
 20. **Ne biti "lažan"**
 21. **Provjerene informacije**
 22. **Pohvaliti**
 23. **Učesnici/ce "kreiraju" radionicu**
 24. **"Iskulirati"**
 25. **Diskusija**
 26. **Zaključak**
 27. **Prethodna radionica**
 28. **Reaguj ljudski**
 29. **Energija**
 30. **Govor**
 31. **Stav**
 32. **Pokreti**
 33. **Pogled**
 34. **Trema**
 35. **Prenošenje informacija**

Ponedjeljak je, spremanj/na si da kreneš prema školi u kojoj radiš svoju prvu edukativnu radionicu. Nervozan/na si, imaš tremu, nisi siguran/na hoće li sve proći baš onako kako ste zamislili. Ne brinite, sve to što osjećate je potpuno normalno. Svi smo to prošli!

1. Facilitacija

Postoje različite tehnike i priručnici koji vas mogu obučiti kako da realizujete edukativne radionice. U okviru višegodišnjeg rada na projektu "Inicijativa mladića" kojeg implementira CARE Balkans mi smo primjenjivali nekoliko priručnika za implementaciju radionica:

Program M – Priručnik za rad sa mladićima

Program Y – Priručnik za rad sa mladima u srednjim školama

Program E – Priručnik za rad sa mladima u osnovnim školama

Slika 2
Edukativna radionica

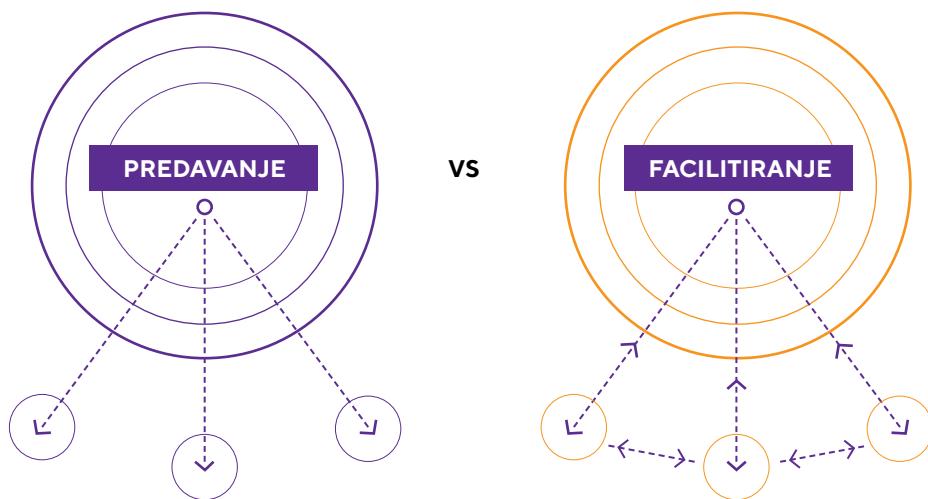
Sve edukativne radionice iz ovih priručnika koncipirane su na način da se realizuju tehnikom **facilitacije**.

Facilitacija radionice predstavlja tehniku vođenja učesnika/ca kroz proces zajedničkog stvaranja i aktivnog dijaloga kako bi im se pomoglo da zajednički postignu određeni cilj. Pred svakom radionicom postoji jasno definisan cilj. Realizacijom radionice, treba da dovedete učesnike/ce do tog cilja. Upravo zbog toga, proces izvođenja radionice treba da bude takav da vi ne namećete određeni stav ili mišljenje, već treba da dopustite učesnicima/ama da oni budu ti koji će iznositi svoje stavove i mišljenja i tako omogućiti da se cilj radionice ispunji. Na praktičnom primjeru ćemo vam objasniti zašto je baš facilitacija poželjna tehnika izvođenja radionica:

Recimo da radite edukativnu radionicu koja se bavi temom nasilja (npr. "Šta je to nasilje"). Na početku radionice, nakon što se predstavite, odmah ćete ući u temu radionice tako što ćete učesnicima/ama ponuditi definiciju nasilja, objasniti moguće uzroke nasilja i rizike koje nasilje nosi, te završiti svoje izlaganje time da im objasnite koliko će njihov život biti puno bolji ako nasilje nikad ne primjene u svom životu i da, ako mogu, usput pomognu osobama koje su žrtve nasilja. Možete recimo da to uredite baš na takav način i za to bi vam bilo potrebno recimo 5 do maksimalno 10 minuta. Učesnici/ce bi vas vjerovatno saslušali, čak možda i potvrđno klimati glavom na kraju, ukoliko biste ih i dodatno upitali da li se slažu sa svim što ste rekli. To bi bio kraj radionice, i radionica ne bi bila adekvatno realizovana.

Odmah ćemo vam reći da to nije i ne smije biti izgled edukativnih radionica koje ćete vi facilitirati. Takva radionica prije svega nije radionica, već predavanje i ono vjerovatno ne bi ostavilo nikakav dugotrajni efekat na mlade ljude koji vas slušaju. Upravo zbog toga, vi treba da vodite proces realizacije edukativne radionice tako da učesnici/e postavljaju pitanja, daju odgovore, iznose stavove i mišljenja i iznose svoje zaključke kako bi se ostvario definisani cilj radionice. U daljim poglavljima ćemo se detaljnije baviti zašto je baš bitno da učesnici/ce u što većoj mjeri utiču na radionicu i budu neka vrsta "kreatora" radionica.

Slika 3
Predavanje vs facilitiranje

2. Postavka prostora

Prostor u kome izvodite edukativne radionice igra veliku ulogu u tome kako će jedna edukativna radionica proteći i koliko dobro ćete moći da doprete do učesnika/ca. Razlog leži u tome što je prostor ključan u kontekstu da li će se učesnici/ce osjećati dovoljno komforno da učestvuju u edukativnoj radionici na pravi način. To bi značilo da budu dovoljno otvoreni/e, opušteni/e, da dijele svoja mišljenja, postavljaju pitanju, te da se uključe u dovoljnoj mjeri da radionica ostavi dugotrajni efekat na njih.

Vjerovatno najčešći prostor u kome ćete izvoditi radionice u okviru programa koje provodi CARE Balkans jesu školske učionice, te ćemo se najviše bazirati na njih, ali sve ono što vam budemo sad govorili odnosi se i na sve ostale prostorije u kojima ćete izvoditi edukativne radionica. Školske učionice na Balkanu (a vjerovatno i šire) predstavljaju najčeće učionicu zatvorenog tipa, koja je kvadratnog ili pravougaonog tipa, sa klupama u kojima sjedi po dvoje učenika/ca, poredanih jedan/na iza drugog/e u nekoliko redova (najčešće 3).

Zašto kažemo da je to učionica zatvorenog tipa? Upravo iz razloga jer učenici/ce su svi okrenuti prema osobi koja predaje, s tim da jedni drugima gledaju u leđa. Ispred sebe imaju klupu, a i druge učenike/ce koji predstavlja barijeru između njih i drugih učenika/ca i osobe koja predaje. Upravo zbog te barijere, prostor na kome vi izvodite radionicu mora da bude u potpunosti otvoren i jednak za sve, jer će to omogućiti i njima da se osjećaju otvoreno i jednak sa drugima. Prilikom dolaska u učionicu potrebno je da sve klupe sklonite sa strane (uz zidove), a stolice poredate u polukrug koji gleda prema tabli (formacija „potkovice“). Takva postavka predstavlja jedan potpuno otvoren prostor za sve učesnike/ce gdje su svi potpuno jednak jedni među drugima i mogu da ostvare kontakt sa svima oko sebe.

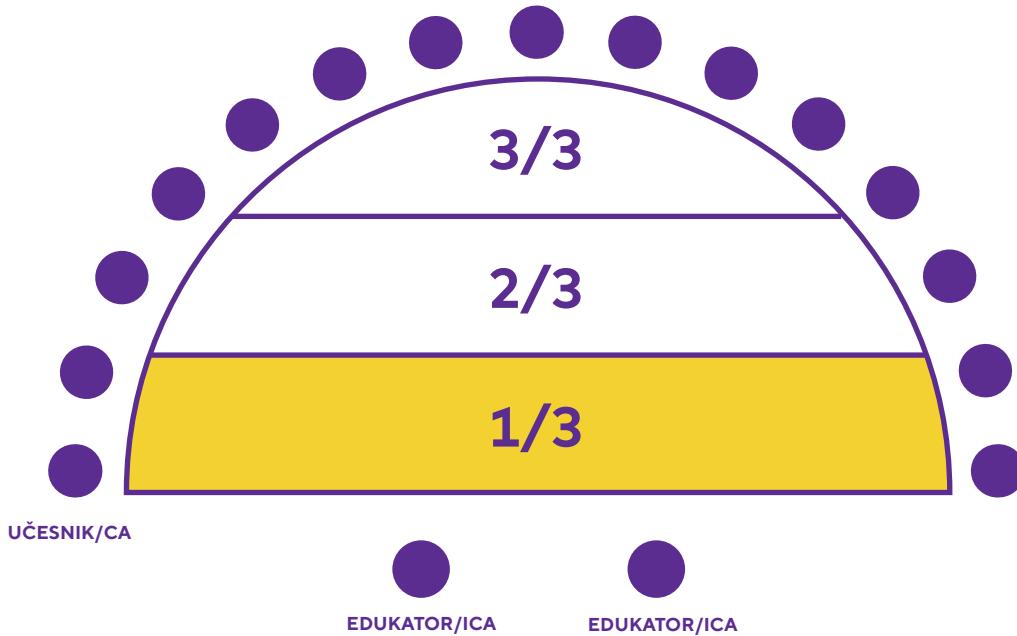
Kada izvodite edukativnu radionicu, može vam se desiti da nemate dovoljno vremena (radionica iz nekog razloga kasni, a ograničeni ste s vremenom), pa ste odlučili da ne formirate ovu postavku. Govoreći iz iskustva, ta edukativna radionica će vam biti jako iscrpljujuća, nećete ostvariti kontakt sa svim učesnicima/ama, imaćete dosta problema sa kontrolom radionice i aktivnošću učenika/ca. Upravo zbog toga zamolite učesnike/ce da vam pomognu da napravite takvu postavku (to im je upravo prilika da se učenici/ce aktiviraju i razbude za početak).

3. Pravilo 1/3

Tokom izvođenja edukativne radionice u otvorenoj postavci, o čemu smo govorili u prošlom poglavlju, potrebno je da se do određene mjere pridržavate pravila koje smo nazvali Pravilo 1/3. To pravilo znači da strukturu postavke radionice podijelite kao na slici, na tri trećine i da prilikom hodanja po prostoru trudite se da ne ulazite više od $\frac{1}{3}$ u prostor. Ulaskom u zonu ili $\frac{1}{3}$ /3 već ste nekome od učesnika/ca okrenuli leđa, ne možete da ostvarite kontakt sa tim učesnicima/ama i na taj način nekome drugom dajete veći značaj na radionici, što može da se odrazi negativno te osobe. U slučaju kad ste prešli tu zamišljenu liniju, nemate više kontakta sa tim učesnicima/cama koji su ostali iza, što može dovesti do problema u kontroli toka radionica pogotovo ukoliko radite sa grupama koje su problematične prirode. Kontakt očima sa svim učesnicima/ama na radionici je takođe od velikog značaja, jer niko se neće osjećati zapostavljen i izopšten iz radionice i ostvariće se jednakost svih na radionici.

Ovog pravila ne morate da se pridržavate 100% u svakom trenutku, jer će se sigurno javiti situacije koje predstavljaju odstupanje od pravila, kao što su npr. završen je grupni rad i učesnik/ca želi da vam predstavi papir na kome su radili, u strukturi radionice imate zadatku da nešto podijelite učesnicima/cama te morate da pridete učesnicima/ama koje su iza zamišljenje linije od $\frac{1}{3}$ i sl. Takođe postoje i situacije u kojima ćete vi sjetiti sa učesnicima/ama i zamjeniti mesta sa nekim od učesnika/ca, ili je potrebno prići nekom učesniku/ci da ga/ju zamolite da ne uznenimira tok radionice (ukoliko vam učestalo pravi problem kod radionice). O takvim situacijama ćemo detaljnije pričati u poglavlju Tehnike kontrole.

Slika 4
Pravilo 1/3

Bilješke. Na slici je predstavljeno pravilo 1/3 upotrebe učioničkog prostora koje omogućava neposredni kontakt sa učesnicima radionice.

4. Rad u paru

Edukativne radionice uvijek (poželjno je) treba raditi u paru od dvoje. Svaka radionica će vam biti lakša, zanimljivija i ostaviće bolje rezultate, nego da ste je radili sami. Pored toga, brojne su i druge prednosti rada u paru:

- › Dok jedna osoba postavlja pitanja, druga može da zapisuje odgovore na tabli ili flipčartu;
- › Dva edukatora/ke uvijek bolje drže pažnju grupe nego jedan/na;
- › Ukoliko je grupa problematična, jedan od edukatora/ki može da pridiše učesniku/ci i zamoli da se uključi u radionicu, bez da se prekida dio koji se trenutno radi;
- › Ako jedan/na edukator/ka zaboravi ili "zapne" na nekom dijelu, drugi/a uvijek može da nastavi, kao da se ništa nije dogodilo;
- › Ako jedna osoba ima veliku tremu ili strah od radionice, lakše će se opustiti ako radi tu radionicu u paru;
- › Kod grupnog rada, dvije osobe mogu pomoći većem broju grupa odjednom;
- › Dvije osobe trebalo bi da budu spremnije za radionicu od jedne osobe;
- › Radionica će vam biti puno lakša ako je radite u paru i dogovorite se unaprijed ko će koji dio strukture radionice da radi;
- › Kod pravljenja razmještaja radionice i postavke učionice, lakše i brže možete sve da pripremite;
- › Kod pripreme radionice, brže i bolje ćete se pripremiti u paru;
- › Grupa će vam biti dosta naklonjenija kad radite u paru, jer su inače navikli da rade samo sa jednom osobom (jedan nastavnik/ca na času).

5. Markeri

S obzirom da edukativne radionice predstavljaju interaktivnu sredinu, potrebno je da i materijali koje prate vaš rad budu prilagođeni tome. Upravo zbog toga, ovdje ćemo govoriti o važnosti markera koje koristite na radionici. Znamo i razumijemo da nošenje velike količine materijala (u skladu sa potrebnim materijalom iz strukture radionice) do neke škole u kojoj radite radionicu zahtijeva malo više truda, ali vjerujte da će se taj trud isplatiti. Učenici/ce su navikli da u školi se stvari pišu na tablu, bježom kredom, što je vizuelno najčešće jako dosadno. Upravo zbog toga vi mijenjate ono na šta su oni/e navikli i koristite flipčart papire, preko kojih prikazujete vizuelne dijelove radionice.

Na papire se uvijek treba pisati markerima za flipčart papir, koji mogu biti raznih boja. Većina nas smo vizuelni tipovi, volimo boje i lakše pamtimo stvari koje su oku zanimljive. Na radio-nicama nećete samo vi ili osoba sa kojom radite pisati, već će to raditi i učesnici/e u okviru grupnog rada ili nekog drugog dijela radionice. Markeri su, naravno, napravljeni u velikom broju boja, te različite boje mogu da označavaju različite stvari. Dobro poznata klasika je da se crni marker koristi za pisanje, a crveni za naglašavanje, tako da su to minimalno dvije boje koje treba da koristite. Pored toga tu su i plavi, zeleni i drugi markeri različitih boja, koje preporučujemo da koristite kako bi taj vizuelni dio radionice bio što zanimljiviji za oko učenika/ca (naglašavajte, podvlačite, crtajte objekte i napravite taj vizuelni dio što upadljivijim).

Markeri ne moraju da služe samo za pisanje, već i za pokazivanje, usmjeravanje, ali i da budu ceremonijalna palica za govor. Ceremonijalna palica za govor je tehnika u kojoj vi kao edukator/ica uvodite pravilo da svako ko posjeduje tu palicu može da priča, dok ostale osobe moraju da slušaju tu osobu. To je dobra tehnika za lične priče, diskusiju, tehniku kontrole grupe ako je problematična i sl.

6. Priprema

U okviru pripreme za edukativnu radionicu, bitno je da obratite pažnju na nekoliko ključnih stavki.

- › Tema radionice
- › Ciljna grupa sa kojom radite radionicu
- › Vrijeme koje imate na raspolaganju za realizaciju radionice
- › Materijal koji imate na raspolaganju za realizaciju radionice
- › Edukator/ka sa kojom ćete radite u paru

Što se tiče teme radionice, poželjno je da bar nekoliko puta prođete kroz kompletну radionicu iz Priručnika i da je pripremite i realizujete u skladu sa tim što Priručnik preporučuje. Dобијање teorijske pozadine i konkretnih primjera iz života ne mora da dolazi samo iz Priručnika. Priprema radionice takođe ne mora da dolazi samo iz Priručnika. Konsultujete se sa svojim programskim koordinatorom/kom i drugim edukatorima/icama o dodatnim materijalima (po-red priručnika) iz kojih možete dobiti adekvatnu pripremu za radionicu. I ono što je najvažnije nemojte da potcijenite pripremu i da nespremni idete na radionicu. Iskustveno rečeno, vaša priprema za radionicu ne smije da vremenski traje kraće od ukupnog raspoloživog trajanja radionice. To bi značilo da se ne možete za 5-10 minuta spremiti za radionicu koja će trajati 45 minuta. Ukoliko tako uradite puno stvari na radionici može poći u pogrešnom pravcu.

Ciljna grupa sa kojom radite radionicu treba da bude u skladu sa preporukama iz priručnika po kojem radite (adekvatan priručnik za tačno definisani uzrastnu kategoriju). U protivnom biće potrebno prilagoditi radionice, te vam za to treba stručna konsultacija sa programskim koordinatorom/icom ili nadležnom osobom za implementiranje radionica. Nemojte "na svoju ruku" mijenjati radionicu ili raditi korekcije bez konsultacije.

Svaka radionica ima preporučeno trajanje radionice koje je napisano obično na početku radionice. Ukoliko vam je to vrijeme dostupno, pripremite radionicu u skladu sa tim. Ukoliko ste vremenski ograničeni, kao što je to najčešće slučaj u školama, pripremite radionicu u skladu sa dostupnim vremenom. Možda kod nekih radionica će biti potrebno da se neki dio izostavi ili skrati, kako bi radionica ostvarila maksimalni efekat kod vremenski ograničene realizacije. I u ovom slučaju nemojte raditi korekcije bez konsultacije sa programskim koordinatorom/kom ili osobom nadležnom za realizaciju radionica.

U okviru strukture radionice, postojaće sekција koja se najčešće zove potrebnii materijali. Potrebno je da te materijale spremite i ponesete sa sobom na radionicu. Nekad će biti potrebno da spremite nešto na tim materijalima prije nego što dođete na radionicu (napišete nešto na flipčart papirima ili papirima iz studija slučaja).

Edukator/ka sa kojom ćete raditi radionicu u paru, igra ključnu ulogu u tome kako će radionica biti realizovana. Nikada nemojte radionicu dijeliti na pola tako da jedan edukator/ica radi prvi dio, a drugi drugi dio. To nije dobar pristup. Radije provježbajte zajedno radionicu na način da svako vodi jedan određeni dio, a drugi edukator/ica se uključuje i pomaže u tom dijelu. Na taj način ćete raditi sve zajedno i biće vama puno lakše, a učesnicima/ama zanimljivije i korisnije. Uvijek će biti edukatora/ka sa kojim neke radionice radite lakše, te zbog toga težite da uvijek imate slične ili iste edukatore/ice sa kojima ćete radionice ciklus radionica kako bi vas određena grupa ili razred zapamtili od starta, a samim tim ćete lakše izgradili povjerenje sa njima.

7. Podsjetnik

Naš je savjet da prilikom izvođenja radionice imate negdje na dohvrat ruke podsjetnik kojim redom struktura radionice ide. On može biti u vidu priručnika po kojem radite ili priprema radionice koju ste sami napravili. Nećete ostaviti loš utisak ako podsjetnik imate negdje sa strane i ponekad pogledate koji dio radionice je sljedeći. Naravno, nemojte ga non-stop držati u rukama i čitati sa njega, jer to sigurno neće ostaviti dobar utisak kod učesnika/ca.

8. Upoznavanje

Kada dolazite prvi put pred novu grupu ili razred, sa kojim do sada niste radili, veoma je bitno da jasno predstavite sebe i odakle dolazite (organizacija, institucija i sl.). Takođe, desiće vam se da se nove osobe priključe u grupu/razred, te da su na prethodnoj radionici bile odsutne iz opravdanih razloga. Vrlo je vjerovatno da su njihove kolege već prenijele ko ste vi, ali bez obzira na to iskoristite par minuta da se ponovo predstavite njima. Što se tiče dijela upoznavanja sa učesnicima/ama on je uvijek jako poželjan, međutim postoje situacije gdje upoznavanje morate uraditi na drugačiji način. Ako radite sa grupom na nekom seminaru, naravno da ćete jedan prvi dio seminara posvetiti upoznavanja koristeći razne dostupne igrice za upoznavanje. Međutim kada radite sa razredom u školi gdje je vrijeme za upoznavanje veoma ograničeno, uradite to na malo drugačiji način.

S obzirom da vam je cilj da svaka osoba učestvuje na radionici, svaki put kad neko bude govorio ili se javio da kaže nešto, prvi put pitajte ga/ju za ime pa tek onda nek iznese šta je htio/htjela da kaže. Na taj način ćete svakom učesniku/ci dati dodatno do značaja. Pazite da imate tog učesnika/ce i zapamtite kad vam kaže (puno je učesnika/ca i to nije jednostavno). Možete tražiti od učesnika/ca da na post it papiricu napišu svoje ime i zalijepe ga na vlastitu garderobu, na vidno polje i drži ga zalijepljeno tokom radionice.

Takođe, možete i najjednostavnije da tražite od učesnika/ca da vam se u krug predstave tako što će reći svoje ime ili da napišu ime na neki papir i stave ispred sebe. Ukoliko biste koristili neku vježbu upoznavanja koja bi zasigurno traja duže od 10 -tak minuta onda biste iskoristili previše vremena koje vam je dostupno za realizaciju radionice. Kod nekih radionica je moguće upoznavanje uraditi i u toku same radionice, jer radionica to dopušta da se tako uradi po strukturi. Nemojte zanemariti moć upoznavanja i poznavanja imena učesnika/ca. To će vam sigurno puno značiti kod njih u nastavku radionica koje ćete raditi.

9. Favorizacija

Dio favorizacija učesnika/ca smo uveli iz razloga što predstavlja jedan veoma delikatan dio implementacije radionica. S obzirom da ćete raditi sa velikim brojem različitih mlađih ljudi, prirodno je da ćete u okviru grupe imati svoje, nazovimo ih, favorite. To su najčešće mlađi ljudi koji su najbolji na radionici, najaktivniji su, daju najbolje odgovore i pomažu vam da radionica prođe u najboljem redu. To nije ništa loše, dobro je imati takve saveznike/ce u grupama.

Međutim, pretjerana favorizacija nekog učesnika/ca može imati negativan uticaj na druge učesnike/ce, tako da se oni/e osjećaju zapostavljenima, da ne mogu doći do izražaja ili da odluče da se uopšte ne uključuju u radionicu. Upravo zbog toga vam savjetujemo da kod favorizacije učesnika/ca budete jako pažljivi i da se prema svi učesnicima/ama odnosite jednako i sa poštovanjem. Trudite se da što veći broj učesnika/ca aktivno uključite u radionicu. Nisu naravno svi isti karakteri i nikad se neće podjednako uključivati, ali bez obzira na to, vi treba da težite tome da se svi osjećaju jednakom vrijednjim na radionici i da potpuno ravnopravno sa drugima mogu da kažu i pitaju šta žele, u trenutku kad njima/njoj to odgovara.

10. Ko je ko

Prije same radionice dobiceće informacije o tome ko su učesnici/ce sa kojima radite. Te informacije mogu doći od programskog koordinatora/ke ili školskog osoblja, ako radite u školi. Bez obzira koliko te informacije bile detaljne, vi nikada nećete znati sve. Nemoguće je da znate sve o svakome, pa čak i da tokom vremena dobijete sve informacije ili da vam se mladi ljudi toliko povjere da budete sigurni da ih totalno znate. Zbog toga budite pažljivi da ne donosite stavove o njima ko je kakav. Morate dati jednaku priliku svakome da se iskaže, podijeli svoje stavove i mišljenja i da sam/a kreira odluku za sebe. Nećete uvijek biti svjesni koliki ste trag ostavili na mlade ljude i koliko su radionice imale uticaj na njih i njihove živote.

11. Lična odgovornost

Biti edukator/ka i raditi sa mladim ljudima direktno nosi svoju odgovornost koju treba da imate, kako prema sebi tako i prema svim mladim ljudima sa kojima radite. Potrebno je da kreirate okruženje u kojima mlađi ljudi imaju mogućnost da preuzmu odgovornost za izbore i odluke u svojim životima, kao i da nose sa odgovornošću koju su preuzeli. Radionice omogućavaju da učesnici/ce postepeno preuzimaju sve više odgovornosti za svoje učenje kroz otkrivanje onoga što trebaju da nauče. Vi ste tu da im omogućite okruženje za učenje koje će tome doprinijeti, a ne da ih forsirate na nešto što ne žele da budu. Oni/e su tu da sami otkriju sebe i budu spremni da preuzmu odgovornost za svoje postupke i odluke.

Ukupan efekat radionica će biti ostvaren tek kad mlađi ljudi iz faze odrastanja sigurno pređu u fazu odrasle osobe, u kojoj će donositi odluke koje neće ugrožavati sebe i druge ljudе oko njih.

Zapamtite da odgovornost ne leži samo u čelnicima naše zemlje ili onima koji su imenovani ili izabrani da naprave određeni posao. Nemojte prebacivati svoju odgovornost na druge. Odgovornosti se nalaze se u svakom od nas pojedinačno.

12. Prilagođenost grupi

Kada dolazite u novi razred sa kojim trebate da radite svoju prvu radionicu, najčešće vi ste za te mlade ljude nova osoba koju oni/e ne poznaju. Takva situacija sa sobom nosi kako prednosti, tako i mane. Prednost može biti u tome što je nastavnik ustupio neki čas koji im se možda trenutno i ne sluša, što ste vi promijenili klasičnu predavačku atmosferu u razredu i došli sa nečim potpuno novim. Mana za vas može biti to da ste vi nova osoba koju oni/e tek treba da upoznaju. Možda ste drugačiji od te grupe, imate drugačije stavove, mišljenja, vrijednosti, drugačije se oblačite, imate drugačije društvene teme, zanimanja i sl. Sve te mane, kako smo ih maloprije nazvali, vi treba da prebacite u svoje prednosti.

Pravi način za to jeste da se prilagodite grupi, ali u dobrom smislu. Naši savjeti su da:

- › Govorite uvijek tako da svi razumiju (jasno, razgovjetno i bez stranih riječi i fraza)
- › Ne odstupate previše sa oblačenjem (budite slični učesnicima/ama sa kojima radite)
- › Koristite samo one izraze i fraze za koje ste sigurni da i oni poznaju (ponekad koristite i njihov stil govora, kao što su razni slengovi, kako bi se što više približili mladima)
- › Ne namećite stavove i ne forsirajte ništa (mladi ljudi su često okruženi takvim društvom, pružite im priliku da oni budu ti koji će se tu osjećati opušteno)
- › U pauzama sa radionica popričajte sa njima na razne teme (koju muziku slušaju, gdje izlaze, šta vole da rade u slobodno vrijeme, kojim sportom se bave, koje filmove vole da gledaju, i sl.)

Kad govorimo o prilagođavanju grupi, najbitnije je da tu ništa ne glumite, jer će mlađi ljudi vrlo brzo da prepoznaaju glumu i tu ćete ih izgubiti.

Za kraj, daćemo vam jedan primjer koji se desio jednom od naših edukatora/ki, a koji predstavlja primjer kako oblačenje može da ugrozi radionicu i stvori barijeru sa učesnicima/ama. Edukator koji je radio radionice u jednoj tehničkoj školi, ujedno je i bio glumac u studentskom dramskom pozorištu. Kako im se uskoro spremala predstava, imali su probu u kojoj je on glumio nekog gospodina (nećemo ići u detalje kako ne bismo otkrivali identitet). Nakon probe imao je jako malo vremena do radionice koju je trebao raditi, pa je odlučio da sa odjećom u kojoj je bio na probi ode na radionicu. Odjeća koju je nosio tad je bila sako, bijela košulja, cipele, hlače na peglu i šešir koji je nosio u ruci. To je definitivno primjer kako se ne treba obući na radionici koju radite u jednoj tehničkoj školi, u kome su skoro svi učesnici/ce bili obučeni u trenerke. Odmah se stvorila jedna barijera koju je bilo teško prevazići, jer su učesnici/ce doživjeli tog edukatora kao novog nastavnika, a to definitivno nije ono kako vi želite sebe da predstavite.

13. Tehnike kontrole

Svaka grupa mladih ljudi sa kojom radite nosiće sa sobom i određene izazove. Gotovo uvijek će se dogoditi da postoji bar jedna osoba problematične prirode koja će na razne načine pokušati da vam zadaje glavobolju. Upravo zbog toga, daćemo vam listu najčešćih problema sa kojima smo se mi susretali i potencijalne načine rješavanja tih problema koje smo primjenjivali. Ispod ćemo vam prvo dati listu potencijalnih problema na radionici, tako da bih vas zamolio da u ovom trenutku uzmete papir i olovku i da za svaki potencijalni problem napišete bar jedno rješenje (onako kako biste vi riješili taj problem). Kad završite sa listom, pogledajte ispod i neka potencijalna rješenja koje smo primjenjivali (možda se nešto i poklapa). Ova vježba će vam pokazati da na svaki problem postoji bezbroj rješenja i da nijedan problem nije previše univerzalan.

Potencijalni problem:

1. Konstantno priča sa drugarom/icom pored i ometa radionicu
2. Ubacuje se drugima u riječ i ne dopušta nikome da završi rečenicu
3. Koje god pitanje da postavite, niko ne daje niti jedan odgovor
4. Kucka na telefon misleći da vi ne vidite
5. Govori uvredljive komentare (psuje, galami i sl.) na radionici

Potencijalna rješenja:

Ove pristupe možete primijeniti na sve probleme koji su iznad napisani:

- › Ako neki učesnik/ca uopšte nije uključen/a u radionicu, a pored toga vam još pravi problem sa ostatom grupom, pokušajte da tu osobu uključite u diskusiju. Dajte joj neki posao da radi (piše na tabli, flipčartu) tako što ćete igrati igru u kojoj je ta osoba baš vaš partner (dajte joj do značaja).
- › Ako je grupa problematična tako što jedna ili više osoba pokušava da pravi probleme, podijelite neku svoju ličnu priču koja se tiče teme i pitajte da li je neko imao slično iskustvo. Tako ćete učesnicima/ama dati do znanja da ste vi imali slična iskustva kao i oni, te će se moći poistovjetiti sa vama.
- › Ono što je jako bitno kod raznih tehnika kontrole grupe jeste da niko iz grupe ne smije da bude udaljen sa radionice. Na časovima u školama postoji jasno pravilo (izvučeno iz konteksta školskog pravilnika): ako praviš problem, ideš sa časa ili dobijaš sniženo vladanje, ili ideš kod pedagoga, direktora, psihologa i sl., dobijaš zadatak da odgovaraš nespreman/na i sl.

To su načini rješavanja koje vi ne možete i ne smijete da primjenite. Vi jednostavno trebate da budete primjer svojim vršnjacima. Oni/e treba da shvate da ste vi tu zbog njih, da ih saslušate, čujete i bar potrudite se da ih razumijete. To je ujedno i najbolji način rješavanja svakog problema pred kojim se nađete jer će tako učesnici/e da vas poistovjetete sa sobom i da na vas u konačnici gledaju kao osobu od povjerenja.

- › Ako učesnik/ca koristi krišom telefon, što ujedno nije u skladu sa pravilima radijnice, podsjetite učesnike/ce na pravila koja važe za sve. Još je i bolje da (ako imate vremena) kroz nekoliko minuta tražite od učesnika/ca da oni/e definisu pravila. Tad pravila postaju vrijednija i jasnija za njih i lakše i bolje ih poštju. Kada radite u školama to je dosta teže, ali je dovoljno da se osvrnete na pravilnik škole (koji bi trebali da znate, bar osnovna pravila na času).
- › Ako vam se desi da konstantno postavljate pitanja, a niko ne daje odgovor, postoje više razloga za to:
 - Učesnici/ce su stidljivi i ne osjećaju se lagodno da odgovore: U tom slučaju dajte vi jedan odgovor i tražite onda da neko odgovori. Recite im da ne postoje netačni i tačni odgovori, kao ni glupi odgovori, jer se ovdje svi odgovori jednakostavno poštju.
 - Učesnicima/ama se ne razgovara o pitanjima koja postavljate ili ih jednostavno ne razumiju dovoljno da bi odgovorili: Pokušajte da vidite šta je to šta ih zanima. Možda su im pitanja takođe nejasna i nisu dobro definisana, te treba da ih pojednostavite.

14. Pitanja

Sigurno ste do sada čuli da postoje pitanja otvorenog i zatvorenog tipa.

Pitanja zatvorenog tipa su pitanja na koja je odgovor moguće ponuditi jednom (npr. sa da ili ne) ili samo s par riječi. To su ona pitanja tipa: *Da li si dobro? Da li misliš da su muškarci i žene ravnopravni?*

S druge strane, pitanja **otvorenog tipa** nude mogućnost da se na postavljeno pitanje daju duži odgovori koji doprinose diskusiji i aktivnom kritičkom promišljanju tokom diskusije. Pa tako, ako uzmemu dva primjera iz pitanja zatvorenog tipa, ta pitanja bismo mogli postaviti na sljedeći način: *Kako se osjećaš? Šta misliš o ravnopravnosti muškaraca i žena?*

Pitanja otvorenog tipa koristimo u diskusiji i ona nam nude veću mogućnost daljnog razgovora. Ni pitanja zatvorenog tipa ne trebamo izbjegavati – njih koristimo kao uvod u pitanja otvorenog tipa koja mogu uslijediti poslije. Npr.

- › Da li su muškarci i žene ravnopravni? – pitanje zatvorenog tipa
- › Ne
- › Zašto tako misliš, na osnovu čega to možemo zaključiti? – pitanje otvorenog tipa

15. Šta ako...?

Šta ako ništa ne bude onako kako sam zamislio/a? Šta ako se zbumim? Šta ako me prevlada trema?

Sve su to neke od nepoznanica na koje ne postoji jedinstven odgovor, ali se možete pripremiti na njih prije dolaska na radionicu.

Kao što smo već nekoliko puta naglasili, svaka radionica je različita jer radimo sa različitim grupama i zbog toga moramo da budemo maksimalno spremni na svaku "šta ako" situaciju. Vi ćete imati svoj plan i pripremu za radionicu, ali to ne znači da će radionica baš tako i proteći kako ste zamislili.

Šta ako radionica krene u drugom smjeru od planiranog?

U tom slučaju jako je bitno da pratimo koji je to smjer i da li da se vratimo na početno isplanirani put ili da nastavimo u smijeru u kojem smo krenuli. Ukoliko se recimo na radionici desi da neka diskusija "odvuče" temu u drugom pravcu, a vi smatrate da taj pravac može biti jako koristan i zanimljiv za učesnike/ce, nemojte odmah prekidati diskusiju. Pazite na dostupno vrijeme i završite diskusiju nekim zaključkom, prije nego što se vratite na temu o kojoj ste pričali. Primjer bi bio da se recimo, radi diskusija na temu šta su to droge, a dotaknete se teme nasilja koja je jako povezana sa tom temom. U tom slučaju pratite diskusiju i nastavite u tom pravcu. Ukoliko se tema odvuče u pravcu za koji smatrate da nije bitan, onda iskoristite jedno od pitanja za diskusiju da se vratite na temu o kojoj ste pričali.

Šta ako budem imao/la veliku tremu?

Imati tremu na radionici je potpuno normalna stvar i ne treba previše da vas zabrinjava. To samo znači da vam je stalo da budete što bolji u onome što radite. Dobra priprema i poznavanje strukture radionice odličan je "lijek" protiv treme. Budite spremni za radionicu, kako zbog vas tako i zbog vašeg partnera/ke sa kojim radite, jer može se desiti da on/a ima veću tremu od vas.

Šta ako zaboravim tok radionice?

I to je moguće. Dobro ste se pripremili, znate sve kako treba da radite i odjednom, ne možete da se sjetite šta je sljedeće. Da vam se ovo ne bi desilo, uvijek sa strane imajte ili Priručnik ili bar strukturu radionice odštampanu i spremnu da pogledate šta slijedi dalje.

Šta ako nekome od učesnika/ca pozli tokom radionice?

Veliki je broj učesnika/ca sa kojim ćete raditi i takve situacije ne možete predvidjeti. Bitno je da odmah reagujete u tom trenutku, pozovete pomoći i pružite pomoći u skladu sa nastalom situacijom. Ne pravite paniku, smirite sebe i druge učesnike/ce.

Šta ako razred bude jako problematičan?

Problematičan razred ne mora nužno da znači loš razred. Možda je to upravo razred koji najviše želi da sebi pomogne i način na koji se ponašaju učenici/ce je samo način kako oni/e pokušavaju da dođu do vas i žele da ih neko primjeti (jer ne znaju drugačiji način). Iskoristite to saznanje kao svoju prednost i uključite ih što više u radionice, dajte im neku odgovornost ili zadatku i tako ih pretvorite u svoje saveznike.

Šta ako saznam da je u razredu žrtva nekog vida nasilja?

Za ove slučajeve je uvijek najbitnije obratiti se nadležnoj osobi u školi i u povjerenju razgovarati sa tom osobom. On/a je obučena da zna šta treba da radi u toj situaciji i koje mјere treba da preduzme. To treba da vam bude prva stvar koju treba da uradite, nakon što saznate za takvu situaciju. Naravno, veoma je bitno da ta informacija ostane u povjerenju i da se ne širi dalje.

Šta ako niko od učesnika/ca se ne uključuje u radionicu?

Razred sa kojim radite je tih, povučen, nezainteresovan. Možda su imali jako naporne časove prije toga, možda im je to prvi čas u jutarnjoj smjeni pa su uspavani... Nemojte da vas to brine, jer u takvima situacijama bitno je da vaša energija bude ta koja će omogućiti da se oni/e pokrenu. Iskoristite neku igricu da ih pokrenete (pogledajte primjere igrica "razbijanja leda" ili timskih igrica). Čim se učesnici/e malo pokrenu, biće im mnogo lakše da se uključe u radionicu.

Šta ako vrijeme koje imam dostupno nije dovoljno da se završi radionica?

Preporučeno vrijeme za izvođenje radionice vam je uvijek dato u samoj strukturi radionice. Najčešće to vrijeme je duže od 45 minuta. Radionice koje budete radili u školi vremenski su ograničene upravo na 45 minuta. Ako u to sve uračunamo vrijeme dok počne čas, raspored učionice za radionicu, vama je na raspolaganju oko 40 minuta maksimalno. To vrijeme je često poprilično nedovoljno da se radionica uradi dovoljno detaljno kako bi trebala i da bi se svi segmenti radionice pokrili.

Zbog toga je bitno dobro isplanirati vrijeme prilikom pripreme radionice i pratiti vrijeme na satu. Ukoliko uvidite potrebu da neka radionica treba da traje duže ili treba da se nastavi, porazgovorajte o tome sa razredom, a nakon toga i sa svojim programskim koordinatorom/kom. Svaki razred je drugačiji i ima različite potrebe, te upravo zbog toga osluškujete njihove potrebe i ophodite se prema njima na takav način da obrađujete detaljno teme koje su za njih važnije. Vi ćete imati plan ciklusa radionica u kojima treba da obradite određene teme, ali taj plan ne mora biti univerzalan i isti za svaki razred.

Šta ako učesnici/ce žele da pričaju o nekoj temi na narednoj radionici, a ta tema nije planirana da bude sljedeća, ili uopšte u trenutnom ciklusu radionica koje radite?

Upravo ovo pitanje se nadovezuje na ono o čemu smo pisali u prošlom "šta ako" pitanju. Ako razred ili grupa sa kojom radite iskaže želju da pričate o određenoj temi koja nije planirana ciklusom radionica, potrebno je da o tome razmotrite sa programskim koordinatorom/kom koji će donijeti odluku da li se treba neka radionica dodati u planirani ciklus radionica sa tim konkretnim razredom.

16. Povjerenje

Kada govorimo o povjerenju, najviše mislimo na to koliko učesnici/e radionice mogu vama kao edukatorima/kama da vjeruju i da u vas imaju povjerenje. Vrlo dobro znamo da se povjerenje gradi vremenom, teško stiče i održava, a vrlo lako prokocka i izgubi.

Da biste izgradili povjerenje među učesnicima/ama potrebno je da tokom prve radionice uvedete pravilo "4 zida". Ovo pravilo znači da sve što se izgovori u okviru radionice, ostaje tu. To pravilo važi i za vas kao edukatora/ku i za učesnike/ce. Lako je to lakše reći nego ostvariti, bitno je da sve što se dešava na radionici, ostane na radionici. Postojaće situacije koje će vas dovesti u iskušenje.

To su situacije u kojima će neko od učesnika/ca ustati i reći, npr. "Ja sam žrtva nasilja" ili "Mene je prije par dana drugar/ica maltretirao/la" i sl. Ukoliko se ovako nešto desi, onda u tom slučaju je potrebno da o takvoj situaciji se konsultujete sa vašim nadređenim programskim koordinatorom/kom, nakon čega će on/a u saradnji sa kontakt osobom ispred škole odlučiti o daljim koracima. Jako je bitno da vi ne preduzimate ništa na svoju ruku, što bi moglo da ugrozi tu osobi ili da izigra povjerenje te osobe. Te situacije nisu nimalo lagane i zato je jako bitno konsultovati se. Ta konsultacija ne predstavlja izigravanje povjerenja, jer je upravo to prirodni put za rješavanje problema za koji ste baš upravo saznali. Naravno, ukoliko se ovakvo nešto desi tokom radionice potrebno je učesniku/ci dopustiti da podijeli onoliko koliko želi u grupi, ali svakako obratiti pažnju da grupa tu činjenicu ne zloupotrijebi protiv učesnika/ce. Nakon što radionica završi učesniku/ci ćete prići te ponuditi se za razgovor kako biste mu/joj prvenstveno pružili podršku i razumijevanje. Tokom razgovora pokušajte prikupiti dovoljno detalja, koje ćete u povjerenju podijeliti sa programskim koordinatorom/kom; kako bi se nasilje kroz koju je učesnik/ca prošao adresiralo na pravi način. Ovi detalji podrazumijevaju informacije o tome ko je počinitelj/ica nasilja, kako se čin desio, da li postoje svjedoci, te šta je dosad učinjeno po tom pitanju.

Pravilnom primjenom pravila "4 zida" kroz određeni ciklus radionica i prolaskom kroz različite teme, polako ćete izgraditi povjerenje učesnika/ca, što predstavlja ključan put za ostvarivanje rezultata radionica.

17. Lične priče

Kad pogledate strukture radionica iz programa koje primjenjuje CARE Balkans, vidjećete da se, ne tako rijetko, u studijima slučajeva (na kraju većine radionica) nalaze neke lične priče. One su najčešće napisane na takav način da predstavljaju univerzalne priče koje većina učesnika/ca razumije i sa kojima može da se poistovjeti. One su upravo tu da pokrenu diskusiju o problemima o kojima se priča na radionica, ali još bitnije je da podstaknu učesnike/ca da sami podijele neku ličnu priču.

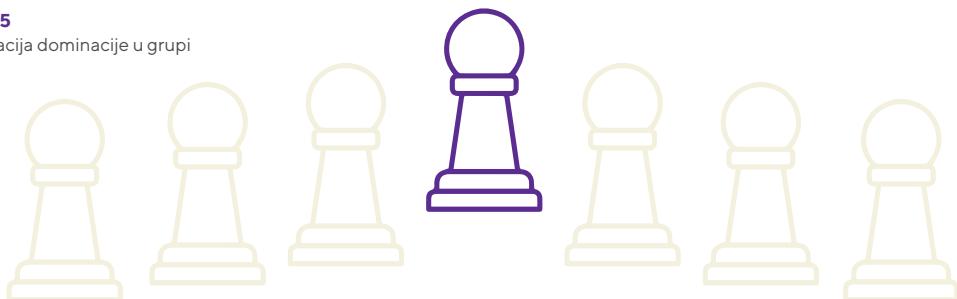
Doći to tog trenutka da neko od učesnika/ca podijeli ličnu priču nije tako jednostavno. To će upravo zavisiti od karaktera učesnika/ca sa kojima radite. Neki učesnici/ce će to uraditi vrlo jednostavno i bez uestezanja, dok će kod nekih trebati zaista jako mnogo truda i rada da biste to čuli od njih. Kako jedni, tako i drugi su jednako vaša ciljna grupa na radionicama i treba se prema njima odnositi podjednako.

Način na koji možete podstaći učesnike/ce da podijele lične priče i pokrenu diskusiju i proces promjene po pitanju određenog problema, jeste da i vi podijelite svoju ličnu priču. Naš savjet je da za svaku radionicu budete spremni, tako što ćete imati bar jednu ličnu priču u "rezervi". Ta priča ne mora striktno da bude vaša, već možete da kažete da se desila nekom vašem poznaniku, prijatelju i sl. Na isti način možete to da uradite i sa učesnicima/ama na radionicama, a to je da im date priliku da ispričaju priču koju su čuli, a koja ne mora striktno da bude njihova. Oni/e će možda i podijeliti svoju priču, ali neće to tako predstaviti. Lične priče nisu jednostavne za podijeliti i zbog toga treba biti pažljiv sa tim i ne forsirati ih, ako u početku vidite da još uvijek nema potrebe za tim. Samo strpljivo.

18. Dominantne ličnosti

Svaki razred ili grupa ima bar jednu osobu koju možemo nazvati dominantnom. Ta osoba se ističe po nekim svojim osobinama, bilo da je najglasnija, najviše priča, postavlja pitanja, najviše pravi probleme i ometa radionicu, drugi je imitiraju i prate, predstavlja im uzor (dobar ili loš) i sl. Dominantne osobe predstavlja nekoga ko možda izgleda moćnije, uspješnije, uticajnije ili uočljivije od drugih osoba u grupi.

Slika 5
Ilustracija dominacije u grupi

Dominantne ličnosti u svim grupama sa kojima ćete raditi predstavljaju vaše potencijalno najbolje saveznike/ce. Kod tih osoba je ključno da što prije steknete njihovo povjerenje i pridobijete ih na svoju stranu.

Desiće vam se da u radionici koji facilitirate postoji ta jedna osoba (ili više njih) koja najviše priča i pravi vam probleme tokom radionice. Razmislite dobro zbog čega je to baš tako. Može se desiti da je baš to način kako ta osoba pokušava doći do vas, jer ne poznaje način i tehnike kako da iskaže određeni problem koji vjerovatno ima. Možda je to poziv za pomoć, jer ne zna kako da dopre do vas ili bilo koga drugog. Te osobe treba da prebacite u vaše saveznike/ce i nikako da ih izopštite iz grupe. Dajte im da vam pomognu tokom radionice, da on/a nešto piše i zapisuje dok vi ispitujete grupu, ili obrnuto, dajte mu/joj neki zadatak da uradi. Pokažite malo više pažnje prema toj osobi kako bi je pridobili kao saveznika/cu, ali ne zanemarujte zbog te osobe druge učesnike/ce, jer to može da ostvari kako pozitivan tako i negativan efekat. O tome ćemo više govoriti u dijelu koji se zove favorizovanje.

Možda i najteži dio radionice jeste razgraničavanje toga da li je neka osoba stvarno dominantna ili samo pokušava to da bude. Na vama će biti da to prosudite i da djelujete u skladu sa tim. Uvijek se oko takvih stvari konsultujete sa svojim partnerom/kom sa kojim radite edukaciju, drugim vršnjačkim edukatorima/icama i programskim koordinatorom/icom.

19. Prijateljski pristup

U ovom dijelu postavlja se jedno vrlo važno pitanje: Kako se postaviti prema učesnicima/ama prilikom prve radionice?

Učesnici/e radionica naravno nisu vaši prijatelji. Može se desiti da u grupama ima ljudi koje poznajte ili ste ih negdje sreli, dok su najčešće to mladi ljudi koje uopšte ne poznajete. Kada radite u školama, osoblje škole vas može pripremiti sa informacijama o tome sa kim radite i kakva je struktura učesnika/ca u razredu. Te informacije svakako treba prihvati, ali ne smijete upasti u zamku da se prema nekome ponašate drugačije baš zbog toga što ste dobili određenu informaciju o njemu ili njoj. Trebate da svakog učesnika/cu tretirate sa poštovanjem i jednako.

Početkom svakog ciklusa radionica, sa novom grupom vi trebate da gradite jedan pristup koji treba da stvara prijateljsku atmosferu među učesnicima/ama. Ta atmosfera treba da bude prijatna i opuštena. Zamisliti da ste na kafi sa svojim prijateljima i razgovarate na određene teme. To je upravo atmosfera i pristup koji je poželjno primijeniti na radionicama. U takvoj atmosferi, učesnici/ce će se osjećati priyatno da učestvuju, dijele svoja mišljenja i stavove. Takva sredina omogućava kreiranje promjena koje radionice omogućuju za učesnike/ce. Upravo kreiranje takve sredine i atmosfere predstavlja prijateljski pristup koji želimo da postignete sa učesnicima/ama, jer prijatelju se vjeruje i kad vam prijatelj nešto savjetuje, vi ćete ga zasigurno poslušati ili bar razmisliti kako dobro o onome što vam je rekao/la.

20. Ne biti "lažan"

Svaka radionica nosi određenu temu prema kojoj se svaka osoba može na neki način poistovetiti. Ne biti lažan predstavlja princip koji smo kroz rad sa mladim ljudima dobro utvrdili i lekcije koje su edukatori/ke osetili i na svojoj koži. Niko nije savršen, ljudi smo pa i grešimo, ali smo tu da se trudimo i da svoje greške ispravljamo.

Najbolje ćemo vam objasniti šta tačno mislimo kroz primjere. Recimo, da ste radili radionicu o drogama u nekoj vašoj lokalnoj školi, te ste se u nekom dijelu dotakli i nikotina, tačnije cigareta, te ste zajedno sa učesnicima/ama zaključili da su cigarete loše za zdravlje po mладим ljudima po mnogo različitih osnova i da vi takođe ne pušite i mislite da je to loše. Nakon završene radionice je uslijedila pauza za veliki odmor, gdje ste izašli zajedno sa učesnicima/ama na odmor napolje i zapalili cigaretu. To je klasičan primjer lažnih stavova, jer ste na radionici govorili jedno, a već par minuta kasnije uradili baš ono protiv čega ste bili. Tu je povjerenje već izigrano i učesnici/e će vam mnogo manje vjerovati u nastavku. Još jedan primjer može biti da ste radili radionicu o nasilju, a onda ste se negdje potukli i učesnici/e su to saznali.

Mnoštvo je primjera kako ne treba biti lažan, ali jednom kada ispadnete lažni u svojim stavovima kojih se držite na radionici i stavova koje imate mimo radionica, vi ćete te učesnike/ce izgubiti. Oni vam to možda neće ni reći, ali dobar dio onoga što ste radili sa njima "pada u vodu".

Problematične grupe sa kojima ćete sigurno takođe raditi radionice, nekad su često bile izigrane i neko je prema njima bio "lažan". Nemojte dopustiti da i vi izigrate njihovo povjerenje na bilo koji način. To je ujedno i najbolji način kako da ostvarite maksimalan efekat radionica i na kraju nekom pomognete kome je stvarno bila potrebna pomoć.

21. Provjerene informacije

Prilikom pripreme edukativnih radionica, koristite Priručnik po kome se one implementiraju. Svaka radionica ima svoju strukturu i daje određene resurse kako biste se najbolje pripremili za radionice. Ono na šta vas nijedan priručnik ne može pripremiti, to su različita pitanja mladih ljudi koje mogu da budu takva da vi ne znate odgovor na njih. Jako je bitno da na sva pitanja na koje nemate odgovor ili mislite da znate odgovor, ali niste sigurni, ne odgovarate dok god niste 100% sigurni u taj odgovor. Svaka informacija koju dođe od vas prema učesnicima/ama može biti ozbiljno shvaćena, te zbog toga je uvijek bolje da na pitanja na koje ne znate ili niste sigurni u odgovor, zapišete to pitanje, provjerite ga kasnije i date odgovor na narednoj radionici. Slobodno to tako i recite učesnicima/ama.

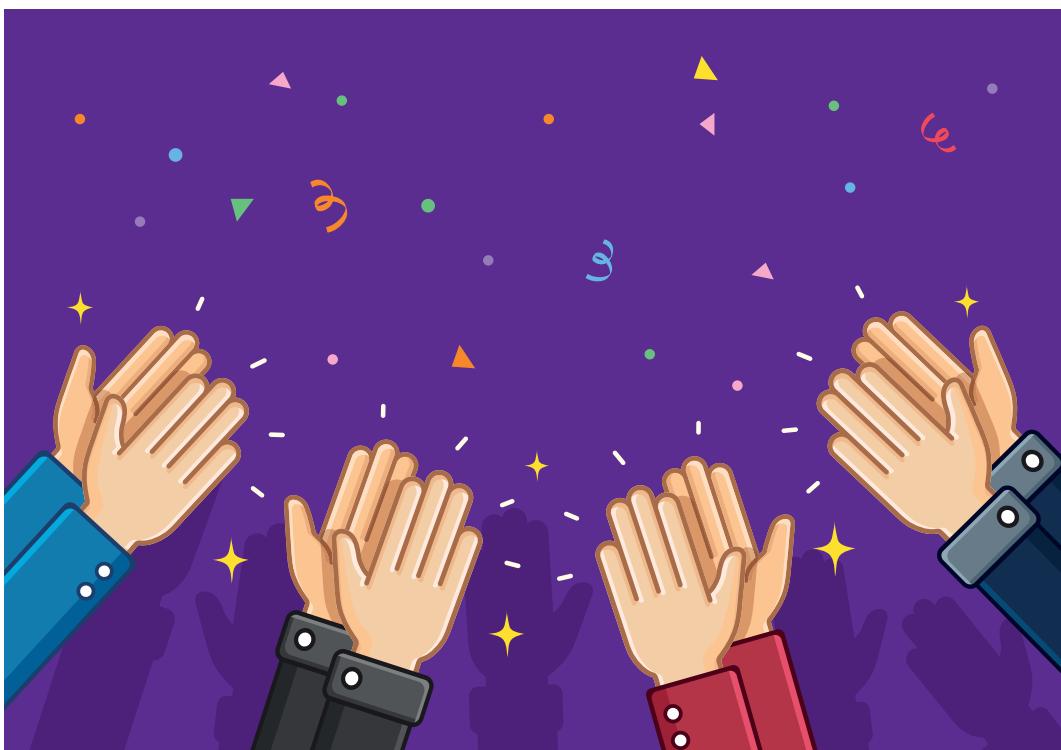
Takođe, ukoliko dijelite neke statističke podatke, važno je da znate pouzdane izvore odakle dajete te informacije. Učesnici/e će vas jako rijetko pitati za izvore, ali ako su ti izvori mimo priručnika iz koga radite, morate da ih znate. U protivnom, nemojte dijeliti informacije koje nisu provjerene. To je ujedno i glavni zaključak ovog poglavlja, a to je da dijelite samo informacije koje su 100% tačne, sigurne i provjerene, a za sve ono u šta niste sigurni, prvo dobro provjerite, pa tek onda podijelite to sa učesnicima/ama radionica.

22. Pohvaliti

Svaka osoba voli da je neko pohvali. To je jedan jako ugodan osjećaj i svaki put se lijepo osjećamo kad čujemo neku pohvalu na svoj račun. U ovom dijelu govori se o tome kako vi treba da se ophodite prema učesnicima/ama tokom dijelova radionica u kojem će oni iznositi svoje stavove i mišljenja.

Daćemo vam sad tri primjera, te vi odlučite sami kako biste vi reagovali na takve stavove (pročitajte svaki stav i uzmite tri minuta da razmislite i napišete način kako biste vi reagovali, pa tek onda pređite na naredni stav):

- › Stav učenika/ce 1: "Psihološko nasilje je najgori oblik nasilja, meni je to gore od fizičkog."
- › Stav učenika/ce 2: "Mrzim ljudе koji se pretvaraju da su neke face, kad nisu, ja bih ih sve prebio."
- › Stav učenika/ce 3: "Ja svaki vikend kad izađem sa društvom pijem koliko mogu i mislim da tu nema ništa loše, baš to volim."

Mi ćemo vam napisati naše mišljenje i kako bismo mi reagovali, tačnije kako i jesmo reagovali kad smo mi bili u poziciji edukatora na radionici. Kod stava broj 1, učesnik/ca je iznio stav koji korektan i mi smo ga pohvalili riječima: "Da, dobro razmišljaš jer psihološko nasilje i jeste nasilje koje može ostaviti dugotrajnije posljedice od fizičkog". Učesnik/ca se osjećao dobro nakon što smo udijelili pohvalu i to ga/je dodatno ohrabrilo da dijeli i druge stavove i mišljenja.

Kod stava broj 2, učesnik/ca daje stav koji možda i nije njegov ili njen, već samo nešto što društvo u kom se nalazi voli da čuje. Mi smo rekli: "U redu, ti tako misliš, ali hajde nam objasni šta je to šta tebe konkretno nervira i zašto imaš takvo mišljenje". Nakon što smo ušli u dublju diskusiju sa tom osobom, ali i cijelim razredom, došli smo do toga da je to, ustvari, bio samo vid frustracije, zbog toga što je ta osoba neprimjećena u društvu i ovo je bio samo jedan način kako da ga/je neko primijeti. Kroz radionice na kojima je učestvovao/la, ova osoba je postala jako primjetna po svom aktivizmu na radionici. Da smo odmah reagovali i npr. rekli da je to jako loše mišljenje i da se ne slažemo, odmah bi je izgubili.

Kod stava broj 3, bio je sličan slučaj kao i kod stava 2, te se potvrdilo pravilo da učesnici/ce često govore stvari koje ne misle, već misli sredina oko njih. Kreirano je neko uvriježeno mišljenje da su takve stvari "cool" i poželjne u društvu i da se na takav način moraju dokazati pred društvom.

Ono što bismo vam na kraju savjetovali, saslušajte svakog učesnika/cu i imajte strpljenja za njega/nju i nemojte ih sputavati da ne govore ako su jednom iznijeli neki stav koji vam se ne sviđa. Podstaknite ih na razgovor kako biste saznali suštinu onoga što možda leži iz takvog stava.

23. Učesnici/ce kreiraju radionicu

Počinje prvi ciklus radionica u novoj školi u kojoj do sada niste radili. Radićete taj dan sa tri različita odjeljenja radioniku koja ima istu temu. Svako odjeljenje sa kojim ćete raditi taj dan jednu radionicu u toj školi ima približno isti broj učenika i sličan odnos dječaka i djevojčica i naravno, istih su godina. Tema koju ćete obrađivati na radionici je ista za sve razrede.

Nakon što ste završili radionice, shvatili ste da je svaka radionica bila drugačija, imala je dosta sličnosti, ali diskusija je bila drugačija, odgovori koji su davali učesnici/ce bili su slični, ali svaki razred je imao neke nove odgovore koje niste čuli taj dan od učesnika/ca iz drugih odjeljenja.

Ono što želimo da vam prenesemo u ovom poglavlju jeste da će svaka radionica biti drugačija, bez obzira što je tema ista i što su ostali faktori o kojima smo govorili isti. Učesnici/ce radionica su upravo oni koji kreiraju svaku radionicu prema sebi. Kod grupnog rada uvijek ćete vidjeti neke nove stvari, diskusija nikad neće isto trajati i imaće svoje sličnosti i razlike jedna naspram druge, brejnstorming (eng. Brainstorming,) će biti drugačiji, zaključci će biti slični ali svaki će biti poseban na svoj način. Ukoliko bi svaka radionica bila ista i univerzalna, to bi značilo da ona vjerovatno nije prošla najbolje, jer ste dobijali neiskrene odgovore od učesnika/ca koji su najčešće oni društveno poželjni.

Još jedan razlog kako učesnici/ce kreiraju radionice jeste da će različite potrebe učesnika/ ca dovesti do toga da se o nekoj temi više, a nekoj manje, razgovara i vodi diskusija. Pratite potrebe učesnika/ca i šta je bitno za njih, ali nemojte upasti u zamku društveno prihvaćenih odgovora i zaključaka, jer to neće ostaviti dovoljan trag na učesnike/ce, već samo omogućiti što brži završetak radionice, a to sigurno nije vaš cilj.

24. "Iskulirati"

Kada radite sa novom grupom koja vas ne poznaje, još niste uspjeli da ostvarite povjerenje i prijateljski pristup o kome smo govorili. Učesnici/ ce će vas testirati na razne načine i pokušavati da vide do koje mjere tolerišete neke stavove koje će iznositi, pogotovo na prvoj radionici.

U tom trenutku veoma je bitno da se sjetite pojma "iskulirati" o kome sada govorimo. Tokom dugog niza godina rada sa raznim grupama mladih ljudi, desilo se dosta situacija u kojima smo imali potrebu da "iskuliramo" neke stavove koje su mladi ljudi iznosili na početku ciklusa radionica. To ne znači da smo se pravili da ih ne čujemo ili da ih prihvativmo kad su bili jako loši, već smo dopustili da nam objasne zašto to tako misle.

Daćemo vam jedan primjer: Radili smo radionicu "Šta je to što zovemo rod". Upravo tokom te radionice učesnici/ce daju razne sugestije na to šta su polne, a šta rodne karakteristike muškarca i žene. Ako ste upoznati sa tom vježbom, znate da se na kraju te vježbe napisane karakteristike na flipčartu zamijene za muškarca i ženu i onda razgovarate o tome koje karakteristike mogu biti iste i za muškarca i ženu. Prva impresija mladih ljudi bude odmah da to ne može. Tokom tog dijela su odmah rekli to nije normalno, takav muškarac ili žena ne treba da živi ili čak nešto gore od toga. Da smo u tom trenutku rekli to nije tačno, stav vam nije u redu odmah bismo izgubili te učesnike/ce. To je bila samo provokacija, najčešće iz neznanja učesnika/ca, te smo odmah krenuli da redom govorimo o raznim karakteristikama i vidimo da li nešto stvarno može ili ne može. I tu se dešava spoznaja učesnika/ca o tome šta je rod i pol i šta može, a šta ne može.

Ovo je samo jedan od primjera kojih je bilo mnogo tokom godina. Mladi ljudi, pogotovo u periodu adolescencije, ne bivaju saslušani dovoljni, često budu izigrani od drugih i imaju problema sa povjerenjem. Upravo zbog toga treba im dati šansu da kažu šta misle i da razgovaraju o tome šta to mišljenje predstavlja. Vi ste tu da im kreirate sigurnu sredinu u kojem njihovo mišljenje vrijedi i gdje njihovo mišljenje može da se čuje.

25. Diskusija

Diskusija predstavlja jedan neizostavan dio svake radionice u kojoj učenici/ce sukobljavaju svoje stavove i mišljenja i tako pokušavaju riješiti određeni problem i odgovoriti na određena pitanja.

Ovdje ćemo dodatno naglasiti prednosti diskusije koje trebate pokušati da iskoristite i zamke u koje ne smije upasti kada je riječ o diskusiji. U okviru diskusije, veoma je bitno da dopustite svakom od učesnika/ca da nešto kaže, pita i prodiskutuje sa grupom. Ovo je definitivno dio u kome se najviše učesnika/ca može opustiti i doći do riječi da iznesu mišljenje i stav na određenu temu. Diskusija će vam omogućiti da kasnije dođete i do zaključka radionice, što predstavlja finalni cilj svake radionice.

Velika zamka u koju možete upasti kad se radi diskusija, jeste da pretjerate sa njom ili da ona prekratko traje. S obzirom da ćete jako često biti vremenski organičeni, ovdje treba da budete pažljivi. Ukoliko su učesnici/ce iscrpili temu i vidite da je to to (sve je već rečeno), nema potrebe da koristite sva raspoloživa pitanja iz dijela predložena pitanja za diskusiju.

Ako je tema iscrpljena i dovoljno je rečeno, pređite dalje na sljedeći dio radionice. Takođe ne morate striktno koristiti dostupna pitanja ili pitanja koja ste pripremili, ako se u toku diskusije postave neka druga pitanja od strane učesnika/ca ili vi uvidite da trebate da postavite dodatna pitanja, kako bi se diskusija razvila u nekom konkretnom pravcu. Jako je bitno da se tokom trajanja diskusije uključeni 100% i pratite šta učesnici/ce odgovaraju i u kom pravcu diskusija napreduje.

Vi ste tu da je vodite i vi odlučujete koliko će diskusija trajati, a naš savjet je da treba da traje dok god ne dobijete dovoljno materijala kojim bi se mogla zaključiti kasnije radionica (iako možda po planu to nije sljedeći dio radionice). Pamtite stvari koje učesnici/ce govore i ponovite ih kasnije. Na taj način im dajte dodatnog motiva da se i drugi put uključe, a i mnogo su jači efekti onoga što oni kažu jedni drugima na radionici u vidu mišljenja, stava pa čak i savjeta. Još jedna zamka u koju ne smijete upasti, a to je da diskusija traje predugo i da preuzme cijelu radionicu. Cijela radionica se pretvoriti u diskusiju, učesnici/ce postanu nezainteresovani i za tu, ali i dalje radionice u okviru ciklusa. Još jednom naglašavamo da je jako bitno da pratite tok diskusije i vrijeme koje vam je na raspolaganju.

26. Zaključak

Jedan od glavnih ciljeva radionica jeste i kako završiti radionice, tj. kako izvesti zaključak. U okviru programa koji koristite kao pripremu za radionice, vama je najčešće napisan zaključak radionice. To zasigurno ne znači da kada dođe radionica do kraja, da vi trebate da pročitate taj dio učesnicima/ama i tako završite radionicu. Zaključak ostavlja najveći utisak na učesnike/ce kad je on njihov i iznesen od strane njih. Iskustvo nam govori da se u toku svake radionice od samog početka pa do kraja radionice iznese bar nekoliko dobrih zaključaka od strane učesnika/ca. Vaše je da pratite i pamtite te zaključke i da ih zajedno sa učesnicima/ama iznesete ponovo na kraju.

Dozvolite učesnicima/ama da oni kažu i ponove šta su rekli ili da kažu neki dodatni svoj zaključak da objasne zašto smo sve ovo prolazili zajedno danas. Možete i vi da koristite njihove reči tako što ćete reći: "Kao što je Milica rekla, Denis rekao, ...". Tek kad je zaključak došao od strane učesnika/ca ostvarili ste maksimalno od radionice koju ste taj dan radili. Njihov zaključak će mnogo jasnije, glasnije i snažnije odzvanjati kod učesnika/ca nego da ste vi samo pročitali ili rekli šta vi mislite da je zaključak radionice.

Dodatni savet za vas je da pokušate da zaključite radionicu na **način da ne kažete** sledeću rečenicu: "Današnji zaključak radionice je ..." ili da ne kažete reč "zaključak". Ukoliko radionica traje 45 minuta, za zaključak će vam biti potrebno najviše 5 minuta. On se nalazi na kraju radionice, brz je, jasan i upečatljiv, i ostavlja najveći trag na učesnike/ce pre nego što se oni/e vrati svojim daljim obavezama, odu na kratku pauzu ili pređu na sledeću radionicu.

27. Prethodna radionica

Kada dolazite na radionicu po drugi ili svaki naredni put, poželjno je da prvi par minuta radionice iskoristite na to da se podsjetite koju ste to radionicu radili prošli put i navedete neke od zaključaka te radionica. U najboljem slučaju pitajte učesnike/ce da neko od njih kaže koja je to radionica bila i šta se sjećaju iz te radionice. Za ovaj dio vam je dovoljno dva do tri minuta prije nego što pređete na novu radionicu.

U okviru Priručnika po kojem radite radionice postoje radionice koje su međusobno povezane i jedna tema se nadovezuje na drugu. U slučaju tih radionica, obavezno je da teme međusobno povezujete i radite podsjetnik na prošlu radionicu. Desiće se nekad da ste na prethodnoj radionici započeli diskusiju o nekoj temi za koju ste se dogovorili da ćete nastaviti na narednoj radionici koja se detaljnije bavi tom temom.

28. Reaguj ljudski

Iako je pojam "Reaguj ljudski" uveden kao slogan kampanje u okviru programa koji implementiraju "Budi muško klubovi" širom regiona, mi smo ovaj pojam ubacili i u okviru bitnih pojmove za edukator/ke prilikom implementacije radionica (za više informacija o kampanji pogledajte dio Kampanja Reaguj ljudski, str. 86).

Reakcije edukator/ki na razne stavove i mišljenja smo već obradili u prethodnim poglavljima, te ćemo vam ovdje naglasiti da radionica nije samo 45 minuta časa u školi (ili na drugom mjestu), već i ono što se dešava prije i poslije radionice. Ukoliko ste edukator/ka koji sprovodi ciklus radionica u školi, potrebno je da pojam reaguj ljudski postane sastavni dio vašeg života u kome ćete vi reagovati na situacije koje će se možda desiti. Može se desiti da tokom odmora vidite i čujete neke stvari koje će zahtijevati vašu reakciju ili razgovor na temu po pitanju toga šta ste čuli ili šta se desilo. Od velike je važnost da razgovarate sa učesnicima/ama i da zajedno razjasnite situacije koje su bitne za njih.

U nastavku vam dajemo jednostavan primjer situacije koja se nama desila kako biste razumjeli o čemu konkretno pričamo:

I malo smo radionicu u jednoj školi i čuli smo od učesnika/ca da se u jednom razredu prije odmora desila neka tuča između učenika/ca. Mi smo taj dan imali radionicu koja nije bila tematikom povezana sa tom temom, ali smo iskoristili nekoliko trenutaka da porazgovaramo sa njima o tome šta se desilo i o načinu reakcije njihovih vršnjaka na situaciju. Pitali smo konkretna pitanja šta se desilo, zbog čega se desilo, kako su ostali reagovali i kako se završilo. To je bila samo uvertira u radionici koje je kasnije uslijedila u toj školi, a tematikom se ticala problema koji se desio, te smo nakon toga detaljnije ušli u konkretan primjer koji je njima jako blizak.

Primjeri situacija koji su bliski učesnicima/ama ili su se njima desili, uvijek su bolji za diskusiju nego univerzalni primjeri iz studija slučaja. Iskoristite ih za diskusiju ako za njih saznate ili vam učesnici/ce sami to kažu tokom radionice.

29. Energija

U početku, dok smo radili edukacije za edukatore/ke, ovaj dio nije postojao. Edukacije su rađene sa velikim brojem edukatora/ki koje smo kasnije mentorisali i pratili po školama u kojima su radili. Generalno smo uvijek bili zadovoljni kako edukatori/ke sprovode radionice, međutim nešto nam je u svemu tome što smo radili na treninzima nedostajalo. Svi su bili puni znanja, odlično su poznavali radionice, strukture, tematiku, ali je znalo da nedostaje energije u radionici. Bez prave energije, radionica izgleda kao da joj nešto nedostaje.

Energiju bismo mogli definisati kao sposobnost ili kapacitet za obavljanje nekog posla (u ovom slučaju radionice) na dinamičan način. Uvijek se može desiti da ste umorni od prethodnog dana, treninga, škole, ne osjećate se dobro i sl. U tom slučaju uvijek je poželjno da neko od edukatora/ica zamjeni vaše mjesto. Učesnici/ce će osjetiti vašu energiju ili manjak energije i podsvjesno se ponašati prema tome kako se vi osjećate. Mi vam ne možemo dati jasnu formulu kako da budete energični na radionici, ali možemo da vam kažemo da pokušate pred učesnicima/ama da ne pokazujete da se možda neraspoloženi, ako vam se nešto loše desilo i slično. Sigurno će vam se desiti nakon radionica da imate jedan jako lijep osjećaj koji je teško opisati, a to je da ste možda upravo tom radionicicom nekome pomogli da prevaziđe neki svoj problem ili da bar krene na put pronalaska rješenja. To je zasigurno stvar koja će vam "napuniti baterije" i dati vam elana da i na narednim radionicama date sve od sebe.

30. Govor

Najbitnije četiri stvari na koje treba obratiti pažnju prilikom govora jesu:

Glasnoća

Vaša govor mora da bude dovoljno glasan kako bi svi učesnici/ce čuli poruku. Najjednostavnije rečeno, poruka neće biti shvaćena, a pitanje neće biti odgovorenog ako je učesnici/ce ne čuju šta ste rekli ili pitali. Glasnoća ne smije biti ni prevelika kako učesnici/ce ne bi pomislili da neko galami na njih. Kako tih, tako i preglasan govor može jednako biti neugodan za učesnike/ce.

Pauza

Korištenje pauza u govoru predstavlja jednu od najvećih razlika između govornika početnika i govornika profesionalca. Početnici često govore brzo kako bi sve što prije završili, dok profesionalci koriste dobro promišljen tempo govora. Koristite pauze, govorite tečno, ali energično, kako bi učesnicima/ama bili zanimljivi i održavali im pažnju.

Intonacija

Vokalna intonacija predstavlja podizanje i spuštanje zvuka glasa dok se govor. To znači da je vaš glas "valovit", da naglašavate riječi koje su bitne u rečenicama koje govorite. Samim tim takav glas koji ima pravilnu vokalnu intonaciju je zanimljiv i ugodan za učesnike/ce radionica.

Jasnoća

Koliko je pojedini glas jasan odrediće sam tok radionice. Ako ne pričate jasno i razgovjetno, učesnici/ce vas neće dovoljno dobro razumijeti. Da biste bili što jasniji, koristite jednostavne rečenice. Može se desiti da imate i neku govornu manu. Nemojte da vas to brine, i pored toga možete biti odlični u radionicama koje ćete raditi. Na početku je jako bitno da učesnicima/ama date do znanja da imate neku govornu manu i napravite možda i neku šalu na svoj račun. Učesnici/ce će to priхватiti sigurno jako dobro i odmah će nestati barijera između vas i njih. Imali smo jednom edukatora koji je mucao dok priča, pa je ispričao na svojoj prvoj radionici odmah priču kako on muca kad je nervozan, ali recimo nikad ne muca kad pjeva. Učesnici/ama je to odmah bilo zanimljivo i nikad se nisu više vraćali na temu njegovog govora. Sve radionice, pa i ta, su odlično prošle za tog edukatora.

31. Stav

Već samim odlaskom na radionicu potrebno je da zauzmete pozitivan stav. Ako nemate pozitivan stav ili se bojite neuspjeha, vrlo lako se može desiti da ćete imati veći strah i tremu od te radionice. Strah od radionice najčešće se razvije zbog toga što ne možete adekvatno da precipirate sebe kao osobu koja može odlično da uradi jednu radionicu. Za dobru radionicu potreban je stav da ste vi odlični u tome da ćete to odlično i uraditi.

Na radionicama izbjegavajte duže govore već se fokusirajte na alate za ispunjenje ciljeva radionica koji su vam dostupni (pogledajte strukturu radionice). Kada radite radionicu si-gurno očekujete da će biti zadirkivanja od strane učesnika/ca, ali je upravo vaš stav ono što čini razliku. Imajte pozitivan stav iako ste imali možda neko neugodno iskustvo u prošlosti. Pokušajte da preokrenete stvari u vašu korist.

32. Pokreti

Nevjerovatno je koliko ljudi prilikom govora podsjećeno najčešće koriste ruke, a ponekad i noge. Svi će prepoznati vaš strah i tremu ako puno mašete rukama, i shvatiće to kao znak vaše uznemirenosti. Gestikulacija predstavlja set gestova, čiji pokreti služe za međuljudsku komunikaciju, gdje naročito spadaju pokreti ruku i glave. Ti pokreti mogu da zamijene poruke u određenoj formi. Ne moramo ništa da kažemo da bi nas neko razumio. Pokreti u našoj kulturi su uglavnom svi slični, i oni i njihova značenja su naučeni kroz odrastanje.

Većina edukatora/ica prilikom prvih radionica je veoma nervozno te mnogo mašu rukama, kreću se puno, cupkaju i sl. Iako to nije problematično u malim količinama, nekontrolisani pokreti mogu odvući pažnju radionice na vas kao edukatora/ica u pogrešnom smjeru i ostaviti utisak da niste samouvjereni i spremni za radionicu. Pokreti ruku treba da ostanu okviru vašeg tijela (crtež i kocka oko tijela u kome se smijemo kretati nogama i rukama). Pokreti nogama treba da budu takvi da se ne krećete previše kako ne biste odvlačili pažnju.

Ako previše mašete rukama uzmite neki marker ili olovku u ruke kako biste smirili ruke. Naravno, to znači da ne smijete da kliknate olovku i palite je svake sekunde, jer je i to znak nervoze. Ista stvar je i kod markera, i on može da proizvodi zvukove, pa обратите pažnju i na to. Kod pokreta nogama i pretjeranog cupkanja, savjetujemo vam da zamislite da ste drvo. Vaše noge su korijenje i smijete se samo blago pomjerati koliko je korijenje elastično, ali ne više od toga. Naravno i kod ovog primjera morate обратити pažnju da ne izgleda kao da se njisetete non stop. Savjetujemo vam da svaku radionicu provježbate pred ogledamo ili pred nekim da vidite kako vaše tijelo reaguje kada radite radionicu.

Rakov hod: S obzirom da nije dobro okretati leđa učesnicima/ama, preporučujemo vam da iskoristite tehniku kretanja po principu rakovog hoda. To znači da je tijelo uvijek okrenuto prema naprijed i da se krećete na takav način po prostoriji da noge idu jedna do druge ako se krećete u stranu, a kad treba da se krećete unazad, takođe tijelo treba da držite okrenuto prema učesnicima/ama. Koraci kretanja treba da vam budu kratki i ujednačeni kako ne biste izgubili ravnotežu.

33. Pogled

Pogled, tj. kontakt očima je jako bitan za uspostavljanje kontakta sa učesnicima/ama. Kada edukator/ka uspostavi kontakt očima sa učesnicima/ama, oni/e imati osjećaj da se odvija razmjena informacija, te će učesnici/ce обратити pažnju i efikasnije slušati o čemu se priča.

Pogled očima može mnogo toga da kaže, pa čak i da se pogledom stavi do znanja ako je neko od učesnika/ca pretjerao u nečemu tokom radionice. Nije dobro da gledate u pod ili u plafon i da izbjegavate kontakt očima, jer to može izazvati osjećaj manjka povjerenja u sebe ili učesnike/ce.

34. Trema

Imati tremu prije i tokom radionice sasvim je normalno. Jako je bitno da je ne ignorirate, nego da razumijete odakle dolazi. Ukoliko je priprema za radionicu bila nedovoljno dobra ili niste sigurni u sebe ili partnera sa kojim radite radionicu moguće je da će vam se javiti trema. Najbolji način kako da kontrolišete tremu jeste da vjerujete u sebe i osobu sa kojom radite, da budete maksimalno spremni za radionicu i da volite ono što radite. Na taj način će trema biti minimalna, što je i normalno, čak i pozitivno. Trema takođe znači da vam je stalo da budete što bolji. Ne dopustite da vas trema preuzme i zbog toga razgovarajte o tome prije radionice sa partnerom/kom sa kojim idete na tu radionicu. Što radionica bude više odmicala, trema će sigurno biti manja. Još jedan način kako da kontrolišete tremu jeste da koristite razne igre na radionici koje će pokrenuti učesnike/ce da budu aktivni, a vama omogućiti jednu raspoloženu, pozitivnu i aktivnu atmosferu među učesnicima/ama u kojoj će se svi osjećati dobro.

35. Prenošenje informacija

Kako prenositi informaciju je takođe bitno. Prenošenje informacija na pravi način naglašavajući stvari koje su bitne, omogućuje da informacije stignu do učesnika/ca baš sa smislom i kontekstom koji je tačan i potreban da bi je oni razumjeli kako treba.

Kako biste vježbali pravi način prenošenja informacije, ispričaćemo jednu priču. Potrebno je da ovu priču pročitate samo jednom i nakon toga zatvorite Priručnik i napišete je na papir. Nakon što je napišete, provjerite koliko dobro ste prenijeli informaciju. Za čitanje imate 30 sekundi, a za pisanje vam dajemo 60 sekundi. Nakon što ste je napisali, tek onda otvorite narednu stranicu i pročitajte šta vam savjetujemo u situacijama kada je pred vama komplikovana priča. Srećno.

Niski plavokosi dječak udario je visokog crnokosog dječaka, jer je sestra visokog crnokosog dječaka bila gruba prema bratu niskog plavokosog dječaka. Nakon duge i iscrpljujuće rasprave koja je trajala duboko u noć, oni su zajedno odlučili da je niski plavokosi dječak pogriješio što je udario visokog crnokosog dječaka, nakon čega se niski plavokosi dječak izvinio visokom crnokosom dječaku, a sestra visokog crnokosog dječaka se izvinula bratu niskog plavokosog dječaka.

Ova priča ste možda doživjeli kao vrlo komplikovanu, jer smo u nju ubacili nekoliko elemenata koji su potpuno nebitni za priču. Da biste je ispričali na najlakši način, potrebno je da sve one stvari koje su nebitne za priču odbacite i ispričate je što je jednostavnije kako bi je svako razumio. Evo našeg primjera, a vi možete pronaći vlastiti primjer.

“Prvi dječak je udario drugog dječaka, jer je sestra drugog dječaka bila gruba prema bratu prvog. Nakon što su se izmirili, prvi dječak se izvinuo drugom, a sestra drugog se izvinula bratu prvog dječaka.”

Vodite se tim da bitne informacije razdvojite od nebitnih kako bi vas slušaoci, a u ovom slučaju učesnici/e radionica što lakše i bolje razumijeli i kako se ne bi pojavio šum ili ometajući faktor u komunikaciji (u ovom slučaju to je bio višak nepotrebnih informacija ili nagomilavanje informacija).

Šta nakon radionica

Važna komponenta Programa Y i njegove inovativnosti je što se priča ne završava samo na edukativnim radionicama. A i ne bi imala pretjeranog smisla da se tu završava, jer onda ne bismo mladima pružili priliku da praktično primjene naučeno.

Prevencija nasilja i promocija zdravih životnih stilova mlađih, važan su dio šire komunikacione strategije unapređenja i zaštite zdravlja mlađih gotovo svake moderne zemlje. Bez obzira da li se radi o nasilju, prevenciji upotrebe psihoaktivnih supstanci ili prevenciji polno prenosivih infekcija, moderni obrazovni sistemi kombinuju formalno i neformalno obrazovanje sa zdravstvenim kampanjama, a sve u cilju eliminacije faktora rizika koji su identifikovani kao važne determinante zdravlja. Ne samo da kampanje imaju snagu da utiču na faktore rizika, one zapravo mogu biti pokretačka snaga tj. mobilizovati mlade i odrasle da se aktivno uključe u transformaciju okruženja u kojem žive ili se školuju, a sve u cilju postizanja sveobuhvatnijih i kompleksnijih zdravstvenih ishoda. Javne i zdravstvene kampanje mogu, ako se kreiraju na strateški način i ukoliko integrišu principe i teorije efektivne komunikacije, biti uspješne u prenošenju pozitivnih poruka na veće populacione grupe, na nivou zajednice, škole ili čitaće države. Kao takve, kampanje mogu biti korisno i efektivno sredstvo promocije zdravlja i prevencije nasilja i danas su identifikovane kao veoma značajan aspekt prevencije i kontrole ponašanja koji želimo da promjenimo.

Kampanje mogu biti kreirane u cilju podizanja svijesti mlađih o važnim društvenim i zdravstvenim pitanjima, ali u kombinaciji sa edukacijom, mogu osnažiti mlade da prepoznaju rizike, kritički promišljaju o odlu-kama koje prave, prepoznaju nezdrave odnose sa okolinom i donose odluke koje su najbolje za njih i njihovo okruženje. Kampanje mogu biti dizajnirane i na način da jasno definisanim porukama i informacijama pozitivno utiču na znanje, stavove, vrijednosti, uvjerenja i ponašanje.

Pored sprovođenja edukativnih radionica, važan segment u implementaciji Programa Y su komplementarne kampanje koje se sprovode u školama, ali i lokalnim zajednicama. Primjer uspješne i prepoznatljive kampanje koju su sprovodile brojne lokalne i regionalne organizacije je "Budi Muško".

Koncept "Budi Muško" je strategija koja je osmišljena na način da prati i podržava izvođenje edukativnih sesija. Putem ove kampanje mlađima se šalju poruke u vezi sa temama obuhvaćenim edukativnim sesijama. Na ovaj se način produžava "pozitivan" efekat sesija, čime se

doprinosi kontinuitetu pozitivnog uticaja na mlade. Takođe, kampanje podstiču mobilizaciju mladih i razvoj pozitivnih društvenih i vršnjačkih grupa koji u određenoj školi ili lokalnoj zajednici, glasno i u grupama, zastupaju ideologiju demokratije i tolerancije, kao i nulte tolerancije prema nasilju i predrasudama koji su osnova za pojavu različitih oblika nasilja.

Uz podršku domaćih stručnjaka u oblasti advertajzinga, Smart Kolektiv je za potrebe ovog projekta osmislio kampanju Budi muško, čiji je cilj promovisanje vrijednosti nenasilnog ponašanja, rodne ravnopravnosti i razvijanje svijesti o odgovornom seksualnom ponašanju.

Projekat i kampanja se oslanjaju na iskustva partnerske organizacije Instituto Promundo Brazil, koja je razvila efikasnu metodologiju participativnog pristupa u kreiranju kampanja za smanjenje nasilja među mladima u favelama Rio de Žaneira. Socijalna kampanja "Budi Muško" inovativni je pristup podizanja svijesti o postojećim problemima u društvu, a podrazumijeva aktivno učešće srednjoškolaca koji učestvuju u izvođenju radionica ili su prisustvovali radionicama i žele aktivno doprinijeti pozitivnim društvenim promjenama.

Zašto su kampanje bitne?

Kampanje su posebno značajne jer zahtijevaju grupno učešće učenika/ca u procesu planiranja, organizacije i izvođenja. U tom smislu, učenici/ce mogu razviti osjećaj vlasništva nad procesom, te takav osjećaj može dovesti do pojačane inercije usvajanja pozitivnih stavova i odbrane vrijednosti na kojima se kampanja temelji. Grupni rad podrazumijeva formiranje vršnjačkih grupa, a sasvim je jasno i to je višestruko dokazano, da učešće i izlaganje pozitivnim vršnjačkim grupama dovodi do bržeg i efikasnijeg usvajanja pozitivnih stavova i vrijednosti. Učešće mlađih u ovakvim aktivnostima, ujedno je snažan motivator jer mlađi promovišu ono u šta vjeruju, a ono u šta vjeruju može biti određeno nastavnim planom i programom, posebno ukoliko je taj program participativnog karaktera i doprinosi usvajanju pozitivnih stavova i vrijednosti.

U kontekstu socijalnih uticaja, važno je spomenuti da socijalne determinante zdravlja predstavljaju jedan od najvažnijih zaštitnih/rizičnih faktora na zdravlje. Ogroman broj dokaza je akumuliran u posljednjih 20 godina, a koji govore da socijalni faktori obrazuju zdravstvene prilike populacije na koje se odnose. Primjer je pušenje koje je društveno prihvatljivo ponašanje u našoj zemlji, pa je to snažan socijalni faktor koji doprinosi prevalenci pušenja u našoj zemlji. Nasilje također nije izuzetak. Brojna društvena pravila i postojeći normativi „opravdavaju“ pojavu određenih formi nasilja među mlađima. Isto možemo primijetiti i kod upotrebe alkohola.

Kampanje ne smiju biti svrha same sebi. Često svjedočimo posterima koji su zalijepljeni na zidove hodnika u školama, a koji nemaju apsolutno nikakav uticaj na učenike što je dokazano brojnim studijama.

Škole mogu samostalno sprovoditi aktivnosti kampanje, a veb stranica <http://www.youngmeninitiative.net/ba/> pruža različite resurse, materijale i smjernice za njihovo planiranje, adaptaciju i realizaciju. Vrijedi istaknuti da puno više detalja o samim kampanjama, aktivnostima Budi Muško Kluba i načinima kako iste provoditi u školi, organizaciji, lokalnoj zajednici; možete pronaći u Obrazovnom paketu Programa Y, te na kraju priručnika Programa Y.

Literatura

Bens, I. (2012). *Facilitating with Easel!: Core Skills for Facilitators, Team Leaders and Members, Managers, Consultants, and Trainers, 4th Edition*. Wiley.

CARE International Balkans. (2020). *Sažetak prijedloga javne politike. Program Y Dokazi i implikacije*. Dostupno na: <https://youngmeninitiative.net/wp-content/uploads/2020/12/F4Y-PolicyBrief02-A4-SRB.pdf>

Georgescu, M. (2018). *T-Kit 4-Intercultural learning* (Vol. 4). Council of Europe. ISO 690.

Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development* (Vol. 1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Mehmedović, F. (2022). *Program E - Sveobuhvatni pristup u prevenciji rodno zasnovanog nasilja i promocije zdravih životnih stilova kroz razvoj životnih vještina đaka u osnovnim školama, Knjiga aktivnosti*. Representative office CARE Deutschland e. V. in Bosnia and Herzegovina.

Mehmedović, F., Crownover, J., Petković, S., Mičijević, N., Slijepčević, A., Starčević, Cviko, M. (2018). *Obrazovni paket – Program Y – Inovativni pristupi u prevenciji rodno zasnovanog nasilja i promociji zdravih životnih stilova kod mladića i djevojaka*. Glavna kancelarija CARE Nemačka – Luksemburg e.V u BIH (CARE u Bosni i Herzegovini).

Silveira, V. (2021, Oktobar 29). Iskustveno Učenje. Outward Bound Croatia. Pristupljeno 30.5.2022. Dostupno na: <https://www.outwardboundcroatia.com/blog/iskustveno-ucenje/>.

UNESCO. (2018). *International technical guidance on sexuality education, An evidence-informed approach*.

Podržali izradu priručnika:

With funding from

Austrian
Development
Cooperation

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

OAK
FOUNDATION

Partneri:

ymca ▼